

AGRARNA GEOGRAFIJA ŠAVRINSKEGA GRIČEVJA

ANDREJ BRIŠKI

U v o d. Šavrirsko gričevje imenujemo flišni del Slovenske Istre, ki ima obris nekakega trikotnika z oglišči pri Trstu, Piranu in Buzetu. Do oktobra 1954. leta je skoraj v celoti pripadalo coni B Svobodnega Tržaškega ozemlja, samo majhen delež na severu je bil v coni A, drugi na jugovzhodu pa že v Jugoslaviji. Moja proučitev zajema samo koprski okraj iz bivše cone B, to se pravi ozemlje do bivše meje med obema conama na severu, do bivše meje Jugoslavije in cone B na vzhodu ter do meje koprskega okraja na reki Rokavi (Dragonji) na jugu.

Danes koprski okraj obsega mnogo širše ozemlje, saj se je razširil na večji del bivšega postojnskega in sežanskega okraja. Šavrirsko gričevje je upravno razdeljeno na 3 občine: koprsko, izolsko in piransko. Slednje, zlasti koprška, obsegajo prostorna področja, ki imajo različne agrarno-geografske poteze. Zato smatram, da je za prikaz razlik v značaju kmetijstva mnogo uporabnejša upravna razdelitev iz leta 1948, ko je bilo ozemlje bivšega koprskega okraja razdeljeno na 23 KLO-jev.¹

Statistično gradivo o površinah, ki so jih zavzemale posamezne kulture na področjih bivših KLO-jev in deležu kmečkega prebivalstva, ni popolnoma v skladu z današnjim stanjem. Zadnji dve leti predstavljata na obravnavanem ozemlju večje spremembe v gospodarski strukturi, katerih izraz je razvijajoča se industrija in pripravljane reorganizacije kmetijske proizvodnje. Izvršile so se tudi večje demografske spremembe, ki so v zvezi z novo politično razdelitvijo. Vsa navedena dejstva kažejo, da se vršijo v Šavrirskem gričevju spremembe. Moja proučitev se naslanja na stanje pred omenjenimi spremembami, katerih učinki se bodo pokazali šele v prihodnosti. Osnovne značilnosti Šavrirske agrarne pokrajine naj bodo tudi v prihodnosti vodilo morebitnim spremembam v kmetijstvu.

¹ Statistično gradivo navajam na osnovi upravne razdelitve iz leta 1948, ko je koprski okraj obsegal sledečih 23 KLO-jev: Ankanan, Boršt, Cezarji, Dekani, Izola, Kampel-Salara, Koper, Korte, Koštabona, Marežige, Osp, Piran, Portorož, Sečovelje, Semedela, Strunjan, Sv. Anton, Sv. Lucija, Sv. Peter, Sv. Tomaž-Bertoki, Škofije, Šmarje in Vanganel. Na priloženih kartah je zarisanih samo 20 KLO-jev, ker nisem dobil točne razmejitve med 6 izmed njih. Zato sem združil KLO Ankanan in Škofije, Cezarje in Sv. Anton ter Portorož in Sv. Lucijo.

Prirodne osnove

Geološko-morfološke poteze. Ker služi to poglavje le lažjemu razumevanju agrarne geografije, bom v njem le na kratko predstavil osnovne poteze reliefa.

Savrinsko gričevje je eno izmed nižjih primorskih področij, izoblikovanih v morskih in obrežnih sedimentih morja, ki je v eo-cenu preplavljalo obsežen pas dinarskega kopna, od spodnje Soče do Albanije. Sedimenti, ki so se ohranili predvsem v sinklinalah, so v svojem starejšem delu povečini apnenci s plastmi bituminoznega skrilavca, v mlajšem pa peščenjaki in laporji ter ponekod konglomerati. V njih se je tudi v Slovenski Istri ohranil dober rjavi premog (Sečovelje). Prostrano srednje-istrsko flišno področje deli apniški svod pri Bujah na dve področji trikotniškega obrisa. Severozahodno od njih je Šavrinsko gričevje.

V Šavrinsko flišno področje so se vrezale številne manjše reke, ki imajo v zgornjem toku debrske doline, v spodnjem pa so nasule dokaj široke ravnice. Njihove doline ločijo podolgovati hrbti, predvsem obmejno Pogansko brdo (Tinjan 372 m), ki tvori razvodje med Istrsko Reko ter Rižano, ter se mimo Škofij nadaljuje proti zahodu, tvoreč polotok med Miljskim in Koprskim zalivom.

Južno od reke Rižane preidemo v osrednji del Šavrinskega gričevja, ki ga reka Kornalunga in pritok Rokave (Dragonje) Pijnjevec razdelita v tri hrbte, katerih srednji je najdaljši ter doseže v Pomjanu višino 405 m. Dolina spodnje Dragonje je že na meji med flišem in apnencem, medtem ko se flišni predel južno od njene-ga zgornjega toka še nadaljuje do Bujske antiklinale. Na vzhodni strani sega flišno gričevje do roba apniške planote nad Črnim kalom.

Šavrinsko gričevje se v smeri proti morju enakomerno znižuje v stopnjah. Najvišje predele tvori planotast svet okrog Pomjana (400 m) in področje med Borštom in Laborjem, od koder svet hitro pada v dolino Dragonje. Proti severu pa se teren znižuje polagoma; v njem so lepo razvite tudi nižje ravne ploskve, ki so nudile ugodne pogoje za nastanek večjih vasi (Šmarje, Marezige, Nova vas, Malija in tako dalje).

Mehka ilovica, glina, peščenjak in lapor so ustvarili sredi kraške pokrajine pogoje za razvoj bolj razgibanega normalnega reliefa z rečnimi dolinami in vmesnimi hrbti. Pasovi debelo plastovitega peščenca tvorijo relativno odpornejšo površino, ki je le na vrhu izpostavljena močnejšemu razpadanju. Kjer stopijo na dan čisti peščenjaki, so tla sposobna velike absorpcije vode. Pogostejše pa se pojavljajo lahko razpadajoči, tankoplastoviti peščenci. Njih debelina je včasih le 1 cm, vmes pa so odložene laporne plasti. Ker nimajo velikih absorpcijskih sposobnosti za vodo, so zelo izpostavljeni atmosferilijam, hkrati pa hitro preperevajo in razpadejo v laporne ploščice, ki jih voda hitro izpira in odnaša, deloma pa raz-

taplja. To je tudi vzrok, da v Šavrinah ne zapolnjuje dolin prod, temveč ilovica in glina, zato so tako vlažne. Različna odpornost kameninskih plasti daje izpiranju vedno nov material za odnašanje. Propustne in trdne snovi (na primer vmes naložene apnene konglomerate) voda takoj odnese, čim so oropane svoje podlage. Samo gosta gozdna površina lahko strmejša pobočja brani pred katastrofalnimi učinki denudacije. Ker pa so bila marsikje že zdavnaj izsekana, nudijo danes zelo pusto sliko.²

Globlji horizonti eocenskih plasti sestoje večinoma iz laporja, ki je zelo mehak in hitro razpade. Te plasti so popolnoma nepropustne in drže vodo tudi v suhi dobi. Iz njih izvirajo studenci, potoki in reke.

Na splošno ima kameninski substrat pri reliefnih oblikah mnogo manjšo vlogo kot klimatski faktorji.³

V nasprotju z ostalo Istro, se na šavrinski obali menjavajo obalne ravnice ob spodnjih dolinah rek (Rižane, Kornalunge, Dragonje) ter pri Izoli in Strunjanu (ob potokih) s strmimi klifi, ki so učinek morskih valov.

Pedološke razmere. Prst v Šavrinah še ni popolnoma proučena. Tega vprašanja se je lotil »Zavod za pospeševanje kmetijstva« v Škocijanu pri Kopru.

Že na kratke razdalje so med prstmi večje razlike, ki so zavisne od petrografskih pa tudi reliefnih prilik. Tako so v obalnem pasu na peščeno glinastih in peščeno ilovnatih tleh prsti srednje in težke strukture, ki so tudi precej vlažne (ugodne so za črne vrste vinske trte, a za krompir slabe). Nasprotno pa so na peščeno-lapornatih tleh zgornjih Šavrinov prsti lahke in srednje strukture ter svetle barve (zelo ugodne za bele sorte vinske trte). Prav tako so razlike med strmimi in položnejšimi predeli. Medtem ko so na prvih zelo revne in peščene prsti, ki so zelo podvržene eroziji in zato zelo plitve, so na drugih razviti debeli sloji zelo rodovitne zemlje. Marsikje po strminah so tla popolnoma gola (iztrebljen gozd, erozija) ali pa se je na njihovi revni prsti zarastla skromna trava.

Z namenom, da zavarujejo prst pred odnašanjem in zaradi lažjega obdelovanja, so domačini že zdavnaj uredili na pobočjih kulturne terase, ki so tudi tu ena izmed značilnih oblik mediteranske kmetijske pokrajine.

Klima. Brez dvoma so klimatski faktorji med najvažnejšimi, ki vplivajo na značaj kmetijskih kultur Šavrinov. Opozoriti moram, da si o klimi Šavrinov v podrobnem še ni mogoče ustvariti zelo jasne slike. Vse opazovalnice vremena, ki so obstojale ali še obstojajo, so omejene na obalni pas. Popolnoma manjka točnih podatkov za samo gričevje. Poleg tega opazovalnice ob morju niso delovale nepretrgoma, temveč le določeno število let.

² N. Krebs, Die Halbinsel Istrien, Leipzig 1907, str. 222.

³ N. Krebs, Isto delo, str. 43.

Po svojem bistvu pripada klima Šavranskega področja mediteranskemu klimatskemu območju, ki pa se tu že precej prepleta z elementi srednjeevropskega podnebja.

Tudi za Savrine je osnovni podnebni faktor temperatura. Njene osnovne značilnosti so iste kot v ostalem Mediteranu, to je vroča poletja ter relativno tople zime. Na razpolago imam podatke za Koper, Oltro, Strunjan, S. Nazario, Fasan in Sečovelje, ki so vse v obalnem pasu in nam ne morejo raztolmačiti lokalnih temperaturnih prilik osrednjega dela Savrinov.

Povprečne januarske temperature so povsod nad 0°C (od $3,3$ do $3,6^{\circ}\text{C}$). Edina izjema je Strunjan, ki ima povprečno januarsko temperaturo 4°C , čemur je vzrok zatišna lega, ki zelo omili hladne učinke burje. Precej višje številke nam kažejo povojni podatki postaje Koper ($4,5^{\circ}\text{C}$), ki so verjetno le izraz nekaj izredno toplih let. —

Februarja, marca in aprila temperatura v povprečju hitro narašča, vendar pa skriva v sebi številne nagle padce temperature, neredko celo pod 0°C , kar je za kulturne rastline velikega pomena. Postaja Fasan kaže za obdobje 1903—1908 možnost zmrzovanja od 21. novembra do 10. marca, v ekstremnih primerih pa lahko zmrzuje že od 28. oktobra pa vse do 1. aprila. Meteorološka postaja Koper je zabeležila temperaturo izpod 0°C v letu 1950 že v oktobru ($-2,6^{\circ}\text{C}$) in leta 1954 še v aprilu ($-0,5^{\circ}\text{C}$). Žrtev teh preobratov v temperaturi je predvsem cvetoče sadno drevje in oljke. Niso redki primeri, da je letina zaradi tega zelo slaba. Najbolj občutljiva je vsekakor oljka, ki so jo hude zime že precej razredčile.

Poletne temperature so zelo visoke. Julijski povpreček v prej navedenih postajah znaša 23°C . Zopet je tu izjema Strunjan s $24,5^{\circ}\text{C}$, kar je zopet izraz zaprtosti, zaradi česar je sončno segrevanje intenzivnejše. Za povojno obdobje znaša povpreček za postajo Koper $23,3^{\circ}\text{C}$. Le malo hladnejši od julija, a toplejši od junija, je avgust. Nato se začne temperatura hitreje nižati. Zmrzuje lahko že konec oktobra, kar je zlasti važno za smokve.

Za kulturne rastline je tudi važno, koliko dni v letu ima določeno temperaturo. Tako ima temperaturo nad 20°C preko 80 dni v letu (v Strunjanu celo 105), kar je za vinsko trto, koruzo in druge rastline izrednega pomena.

Podatki za temperaturo (v stopinjah Celzija)

Postaja	Doba	Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij	Julij
Oltro	1902—13	3,5	4,7	7,7	12,0	16,5	20,6	23,0
S. Nazario . . .	1902—10	3,3	4,6	7,7	12,3	16,6	20,6	23,2
Strunjan	1902—16	4,0	5,2	8,7	13,4	17,9	22,1	24,5
Fasan	1902—09	3,6	4,7	7,9	12,1	16,4	20,7	23,0
Sečovelje	1901—16	3,6	4,6	7,8	12,2	16,8	21,0	23,3
Koper	1947—54	4,5	5,2	8,4	12,9	17,3	21,3	23,3

Postaja	Doba	Avгust	September	Oktober	November	December	Letni povpr.
Oltra	1902—13	21,9	18,3	13,7	8,8	5,4	13,0
S. Nazario . . .	1902—10	22,3	18,5	13,6	8,7	5,3	13,1
Strunjan . . .	1902—16	23,3	19,7	14,5	9,2	6,0	14,1
Fasan	1902—09	21,9	18,0	13,7	8,4	5,5	13,0
Sečovelje . . .	1901—16	22,3	18,2	13,6	8,6	5,4	13,1
Koper	1947—54	22,7	19,5	14,1	9,7	6,7	13,8

Megla. Megla je sicer v mediteranskem podnebniм področju razmeroma redek pojav, vendar se včasih le pojavlja v hladni polovici leta. Kolikšna je vloga megle na področju Kopra, bomo videli iz primerjave dveh meteoroloških postaj, ki sta si zelo blizu, z nekaj metri višinske razlike. Ena je bila v Kopru na Bonifiki (nadmorska višina 1,5 m), druga pa na Škocjanu (nadmorska višina 10 m). Že v zelo kratki opazovalni dobi od leta 1947 do 1954 so med obema postajama velike razlike v pogostosti megle.

Srednje število dni z meglo za dobo 1947—1954

Postaja	Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
Koper	6,15	4,13	1,5	0,25	0,1	0,1
Škocjan*	1,67	0,83	1,17	0,34	—	—

Postaja	Julij	Avгust	September	Oktober	November	December	Letno
Škocjan*	0,1	0,1	—	1,0	2,5	2,5	10,3
Koper	—	0,1	—	1,38	4,25	4,3	23,6

* Za Škocjan so podatki za dobo 1949—1954.

Največ meglenih dni je v obeh krajih novembra, decembra, januarja in februarja, vendar je še v teh mesecih njihovo število zelo nizko. Zelo velike pa so razlike med obema krajema, saj je pojav megle v Škocjanu pri Kopru zelo redek. Iz primerjave med obema postajama vidimo, da se megla razvije edino v najnižjem delu, predvsem na Bonifiki in ne sega niti daleč v notranjost niti ne preveč visoko. Megla nastaja ob morski obali predvsem zaradi stika med toplim morjem in hladnim ozračjem in se zaradi razgibanega reliefa drži le obalnega pasu.

Za padavine sem imel na razpolago podatke za obdobje od leta 1903 do največ leta 1914, poleg tega pa še za povojno dobo (1947—1954). Letna množina padavin se suče v prej navedenih postajah od 869 do 984 mm ter se od morja v notranjost rahlo znižuje (kot zatrjujejo domačini). Najmanj padavin ima področje ob spodnji Dragonji, kar je verjetno izraz nekoliko zatišne lege (tu so se razvile največje solarnel) ter ravnine. Padavine prinaša jugo, zato

jih imajo največ višja obalna področja. Za kmetijstvo je zelo važna razporeditev padavin preko leta, v kateri se vidi prepletanje mediteranskih in srednjeevropskih značilnosti. Izrazite mediteranske koncentriranosti na hladni letni čas ni. Najbolj namočeni so jesenski meseci (september, oktober, november), sekundarni spomladanski višek pa se zaradi burje, ki prevladuje pozimi in zgodaj spomladi, zakasni v julij. Pomen tega dejstva za kmetijstvo je več kot očiten. Prvi minimum padavin nastopi pozimi, čemur je glavni vzrok burja. Drugi minimum nastopi poleti, toda ni tako izrazit kot v pravem Mediteranu, ker se v Šavrinah tudi poleti čuti vpliv zahodnih depresij, ki prinašajo več moče, kot je pa tedaj imajo južnejši predeli. Toda zaradi velike vročine ter dejstva, da pada dež v nalivih, se blagodejni učinek relativno večjih poletnih padavin močno zmanjša. Poleg tega je za poletje značilno veliko kolebanje padavin od leta do leta. Tako pride do izrazito sušnih poletij, ko je na primer trava dobesedno požgana, ko se razne kulture (na primer pozna koruza, fižol) enostavno posuše. To velja zlasti za zgornje Šavrine, kjer so vplivi morja že oslabljeni.

Večina padavin pade v obliki dežja ter zlasti poleti v obliki nalivov. Snega je v Šavrinah zelo malo. Sneži povprečno 1,1 dneva na leto. S poletnimi nevihtami je mnogokrat v zvezi tudi toča, ki napravi ogromno škodo sadjarstvu in vinogradništvu, pa tudi poljedelstvu. V povprečju je največja možnost toče v juniju, in sicer 1 dan v mesecu. Pa tudi ostali poletni in spomladanski meseci niso brez nje.⁴

Podatki za padavine za obdobje 1923—1944 (samo za mesece od maja do septembra) v milimetrih

	Maj	Junij	Julij	Avgust	September	Na leto
Koper	100	75	68	63	99	941
Strunjan	101	91	71	62	100	922
Sečovelje	106	87	64	53	110	977

Množine padavin v milimetrih za dobo 1947—1954 za Koper

	Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij	Julij
Povpreček	69,5	82,7*	41,4	64,1	74,0	91,1	90,7
Maksimalni povpreček	142,6	210,6*	112,2	162,3	127,4	163,4	202,6
Minimalni povpreček	26,1	—*	1,4	39,6	17,5	37,4	17,4

* Manjka podatek za februar.

⁴ Vsi podatki so iz knjige: Biel, *Klimatographie des ehemaligen österreichischen Küstenlandes* (razen povojnih podatkov, ki sem jih dobil na koprski meteorološki postaji) in iz razprave R. Savnik, *Solarstvo Šavrinškega primorja*, *Geografski Vestnik* 1951, str. 139.

	August	September	Oktober	November	December	Letno
Povpreček . . .	77,3	95,5	93,1	115,5	84,2	979,1
Maksimalni povprečki . . .	161,9	206,5	197,2	235,0	149,7	1170,1
Minimalni povpreček . . .	31,8	55,1	15,4	31,8	30,5	771,8

Sl. 1. Tinjan, primer naselja na kopi

Foto A. Melik

Med vetrovi sta, razen dnevne izmejeve vetrov med kopnim in morjem, za Šavrine (podobno kot za ostalo jugoslovansko obalo) osnovne važnosti jugo in zlasti burja. Burja najčešče brije od oktobra do aprila. Njej nasprotni veter je jugo, ki ji pa po moči ni enakovreden nasprotnik. Vlažen in soparen, oblačen in deževen jugo zviša temperaturo in zniža zračni pritisk ter povzroča izredne plime. Razlike v temperaturi med jugom in burjo znašajo 5–10° C, kakor da bi nas jugo pomaknil za nekaj stopinj geografske širine proti jugu, burja pa nenadno za stotine kilometrov proti severu.

Burja se uveljavi zlasti takrat, kadar se preko srednje Evrope razlije poplava mrzlega zraka z arktičnega severa ali iz silno ohlajenega evrosibirskega področja, to je, kadar se zažene čez srednjo Evropo mrzli sektor barične depresije ali kadar nad vzhodno in srednjo Evrope zagospoduje anticiklon, ki razsiplje proti toplemu Sredozemlju svoje silno shlajene zračne mase. Težak in mrzel zrak prehaja iz celine čez prevale in se slapovito spušča proti Jadranski obali.⁵

⁵ A. Melik, Jugoslavija, Ljubljana 1949, str. 56.

Smer vetrov ni povsod enaka. Zavisna je od lokalnih prilik. Na vzhodni jadranski obali jugo piha večinoma v smeri obale, normalna smer burje pa je iz severovzhoda. Njena moč zavisi od lokalnih faktorjev. V Trstu je zelo močna, medtem ko v Portorožu ni učinkovita (zaradi smeri pobočij). Po jakosti sta si burja in jugo zelo različna. Skozi vse leto je opaziti, da je jakost burje vedno večja in je ekstremno močna v marcu in decembru. Poleti je burja mnogo redkejša in šibkejša. Na splošno burja v Šavrinih in sploh v vsej zahodni Istri ne more razviti ekstremne moči, ker se tla polagoma spuščajo proti morju.⁶

Rastje. Prirodno vegetacijsko odejo je v Šavrinih tvoril gozd. Dokaz zato so nam zgodovinski viri, ki poročajo, da so ga že v rimski, zlasti pa v beneški dobi izsekavali. Pri tem niso skrbeli za njegovo obnavljanje. Odstranitev gozdne odeje je tudi mnogo pripomogla k pospešeni eroziji. Drugi moment, ki je vplival, da je gozda relativno malo, pa je poljedelska kultura tega področja. Medtem ko je romansko prebivalstvo v rimski dobi in pozneje poselilo le obalne kraje, so Slovani dalje krčili gozd in močno razširili naseljen svet. Gozd se je obdržal le na pobočjih, kjer ni ugodnih pogojev za poljedelstvo, zlasti po strmih pobočjih in grapah ter povsod, kjer je slabša zemlja. Danes obsega gozd 15,8% celotne površine, toda razprostira se zelo neenakomerno. Največ ga je po osojnih pobočjih večjih in manjših dolin (na levem bregu Dragonje, Valdernige, Rižane itd.). Tu so velika področja boška (kot domačini nazivajo gozd), često pomešana s pašniki in senožetmi, skoraj nikjer pa z njivami. Podobna slika se nam nudi tudi v vseh grapah pritokov zgornje Kornalunge in zgornje Rižane ter na pobočjih nad Ospom. Poleg tega pa so manjši kompleksi boška raztreseni med obdelanimi površinami povsod tam, kjer je svet bolj strm.

V bošku prevladuje srednje visoko drevje in grmičevje, medtem ko je pravega visokega drevja le malo. Najbolj so razširjeni svetli kostanjevi boški, poleg tega pa je precej jesena. Bošk nudi les za kurjavo, za opornike pri vinski trti, paradižniku in stročnicah ter končno za steljo. Mnogokrat v gozdu tudi pasejo.

Preko 30 odstotkov celotne površine je porasle z boškom v bivših KLO-jih Koštabona, Marezige, Osp, Št. Peter, torej v najvišjih in najbolj strmih predelih Šavrinov. Čim bolj se bližamo morju, tem manjši je njegov delež. Tako zavzema v bivših KLO-jih Vanganel in Sv. Anton samo še nekaj nad 20 % površine, medtem ko v obalnih predelih pade celo pod 10 %.

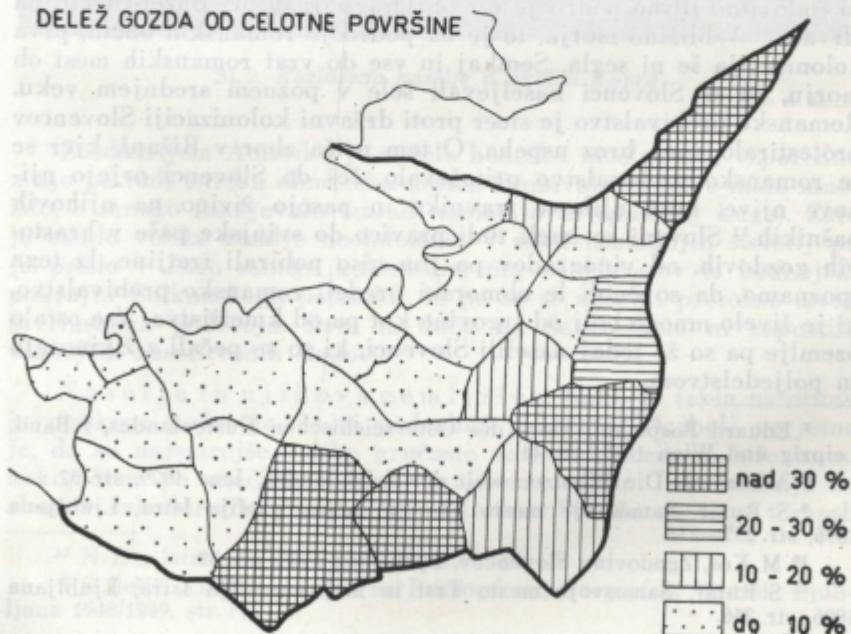
Sekundarna oblika prirodnega rastja so pašniki in senožeti. Ker gozda niso obnavljali, je prostrana pobočja porasla trava in deloma grmičevje. Po njih voda intenzivno izpira prst, zato je travna odeja skromna in nudi zlasti v sušnih letih slabo pašo. Največ takega sveta

⁶ K. Zic, Istra, I. del, Zagreb 1936, str. 74.

SITUACIJSKA SKICA BIVŠIH KLO-jev IZ LETA 1948

DELEŽ GOZDA OD CELOTNE POVRŠINE

ima ozemlje bivših KLO-jev Dekani in Osp, ki obsega strma pobočja pod Tinjanom in sosednimi višinami. V njih zavzemajo pašniki več kot polovico vsega ozemlja.

Močvirnato rastje je omejeno le na ozek pas ob spodnjih tokovih Rižane, Kornalunge in zlasti Dragonje, kjer se vršijo velika izsuševalna dela, ki pa počasi napredujejo. V tej zvezi naj omenim še izsušena področja pri Kopru in Ankaranu, ki so jih iztrgali morju (področje bivših solarn).

O mediteranski vegetaciji v Šavrinih težko govorimo. Le posamezni sestavni deli mediteranske flore uspevajo v posebno ugodnih legah pri Piranu in Izoli.⁷ Na obali se nahajajo otoki rastja, katerega elementi sestavljajo tudi makijo, medtem ko makija sama tu ni razširjena.⁸

Naseljenost in gospodarstvo

Potek naselitve. Romanizacija, ki je sledila rimski osvojitvi zahodne Istre, se je trdneje zasidrala ob obali kot pa v notranjosti. Gospodarska dejavnost v Primorju je bila zelo živahna. Izvažali so vino in olje. Obstajala je tudi tekstilna obrt, ki je dobivala surovine od pastirskih prebivalcev notranjosti.⁹

Okoli leta 600 so začeli prodirati v Istro Sloveno-Avari, še posebno pa po letu 788, ko so prišli v okvir frankovske oblasti, ki je naravnost pospeševala njihovo doseljevanje. Prodirali so preko prehodov, ki vodijo od Kozine v miljsko-koprsko zaledje. Naselili so rodovitno flišno področje ter ob Dragonji in pri Buzetu trčili na Hrvate.¹⁰ V bližino morja, to je na področje romanskih občin, prva kolonizacija še ni segla. Semkaj in vse do vrat romanskih mest ob morju, so se Slovenci naseljevali šele v poznem srednjem veku. Romansko prebivalstvo je sicer proti državni kolonizaciji Slovencev protestiralo, toda brez uspeha. O tem priča zbor v Rižani, kjer se je romansko prebivalstvo pritoževalo, češ da Slovenci orjejo njihove njive, kosé njihove travnike in pasejo živino na njihovih pašnikih.¹¹ Slovani so imeli tudi pravico do svinjske paše v hrastovih gozdovih, od vinogradov pa jim niso pobirali tretjine. Iz tega spoznamo, da so imeli le obmorski predeli romansko prebivalstvo, ki je živelo mnogo bolj od trgovine kot pa od kmetijstva. Vse ostalo ozemlje pa so že tedaj naselili Slovenci, ki so se pečali z živinorejo in poljedelstvom.

⁷ Eduard Pospichal, *Flora des Österreichischen Küstenlandes*, I. Band, Leipzig und Wien 1897, str. 41.

⁸ Adamovič, *Die Pflanzen welt der Adrialänder*, Jena 1929, str. 57.

⁹ S. Rutar, Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra, Ljubljana 1896, str. 235—238.

¹⁰ M. Kos, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1953, str. 37.

¹¹ S. Rutar, Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra, Ljubljana 1896, str. 236.

Istra je bila dolga stoletja pokrajina močne fevdalne razdrobljenosti. V 13. stoletju pa se je v njej pričela borba predvsem med dvema kasnejšima velikima silama, Benečani in Avstrijci. Leta 1331 je beneški vpliv zajel vso zahodno Istro, beneška kultura je začela prodirati tudi v notranjost. Benečani so pojačali romanski element, ki pa je ostal tudi za naprej pretežno trgovski (sol, kamenje, les).¹²

Sl. 2. Razloženo naselje v okolici Kopra

Foto A. Melik

Z odkritjem Amerike je začela beneška moč pešati, vzporedno z njo pa tudi istrska obmorska mesta. Prebivalstvo se je malo množilo, a mnogo izseljevalo (zaradi malarije in epidemij kuge). Zato je ostalo veliko zemlje neobdelane. V toku naslednjih stoletij pa je prišlo v Istro mnogo kolonistov, največ Hrvatov iz bednejših pokrajin Balkanskega polotoka, ki pa so se naselili pretežno izven šavrinskega področja. Zato ta doba na Šavrinskem ni zapustila vidnejših naselitvenih sledov.

Naselja in njihova zemljišča. Kako je tekla naselitev šavrinskega področja, še ni podrobno proučeno. Najbolj verjetno je, da so najstarejše velike gručaste vasi, v katerih so hiše tesno nakopičene po značilnem mediteranskem vzorcu. Taka naselja so zlasti v vzhodnem in južnem delu Šavrinov.¹³ Leže zlasti po terasah

¹² N. Zic, Istra, dio II, Zagreb 1937, str. 40.

¹³ S. Ilešič, Kmečka naselja na Primorskem, Geografski Vestnik, Ljubljana 1948/1949, str. ??.

(Dekani, Šmarje, Gažon, Pomjan, Boršt), slemenih (Marezige, deloma Šmarje) ali po kopah (Tinjan) (glej sliko št. 1). Med starejše kolonizacijske oblike na manj ugodnem svetu spadajo še zaselki. Največ jih je v višjem svetu, večinoma na manj prostornih terasah (Manžan, Senčur, Babiči itd.), pogosto pa tudi na strmejšem svetu, kjer so le manjše ploskve obdelovalne zemlje. Vrsta takih zasolkov je značilna zlasti za hrbet, ki se vzpenja nad desnim bregom Male Dragonje.

Če se približujemo morju, strnjena oblika naselij vedno bolj izginja. Na široko prične prevladovati razložena oblika naseljenosti, ki kaže na mlado naselitev. Deloma gre verjetno za svojake, ki so se odkupili od zemljiškega gospoda in postavili hiše na svojem zemljišču. V novejši dobi pa se splošna tendenca razsula starih vasi vedno bolj uveljavlja. Kmetje namreč iz čisto praktičnih razlogov postavljajo svoje kmetije v bližino vinogradov (glej sliko št. 2). Delež v tej razloženosti imajo tudi številne bivše kolonske hišice, ki so zelo pogosto postavljene kar sredi obdelanih površin.

V skladu z mediteranskimi potezami, ki se pojavljajo na vseh področjih šavrskega življenja, spominja tudi parcelacija na Mediteran. O celkih kljub razloženosti ni govora. Zemljišče je zelo razdrobljeno v obliki malih grudastih parcel. Parcele so spričo intenzivne sadjarske, vinogradniške in vrtnarske kulture, ki je edinstvena na Slovenskem, še posebno razkosane na majhne drobce. Zlasti značilne so vinogradniške terase, ki niso nastale z delitvijo enotnega odprtega polja, temveč vsaka zase, v prilagoditvi na oblike površja. Pri tem ne smemo prezreti, da so bile to prvotno večinoma njive, zasajene s trto samo ob mejah ali posameznih vrstah sredi drugih kultur.¹⁴

Te oblike veljajo dosledno za spodnje in srednje Šavrine. Na planotastih površinah zgornjih Šavrinov pa se že kaže prehod k tistim oblikam parcelacije, ki so značilne za normalnejše oblike kmetijstva. To vprašanje je še odprto in bi ga bilo potrebno čim preje proučiti.

Kolonat in kolonski odnosi. Kolonat je značilna oblika mediteranskega socialno gospodarskega področja. V agrarnem razvoju Slovenske Istre je imel zelo važno vlogo. Od 12. stoletja dalje so se istrska mesta oblikovala kot svobodne komune, ki so skušale prikleniti na svoje gospodarstvo kar največ vasi svojih mestnih okolišev, v katerih so imeli meščani obilo zemlje. Uspešno se je moglo to zgoditi le v oblikah, ki so bile za vas ugodnejše in privlačnejše od občega podložniškega razmerja. Kolon je osebno svoboden. Z udeležbo gospodarjevega kapitala pa kolonat že delno prehaja v kapitalistično gospodarjenje.¹⁵

¹⁴ S. Ilešič, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem, Ljubljana 1950, str. 70.

¹⁵ M. Kos, Zgodovina Slovencev (od naselitve do 15. stoletja), Ljubljana 1955.

Kolonat se je obdržal tudi še v avstrijskem obdobju in končno celo ojačal v fašistični Italiji. Nekdanje propadle plemenitaše so zdaj do kraja zamenjali novi ljudje, po poreklu trgovci, advokati in podjetniki, ki so postali zemljiški veleposestniki. Ta kolonat se razlikuje od srednjeveškega v tem, da ni nastajal spontano, na temelju odmiranja fevdalnih odnosov od spodaj, temveč zaradi konkurence, v kateri mali kmet podlega, se zadolžuje; njegovo premo-

Sl. 3. Portorož, primer modernega letoviščarskega naselja ob obali

Foto Slovenija

ženje na veliko kupujejo novi ljudje, italijanski buržuji iz obalnih mestec, ki se s takim kopičenjem zemlje spreminjajo v zemljiške veleposestnike polkapitalističnega tipa.¹⁶

Razmerje med lastnikom zemlje in koloni so urejevale medsebojne pogodbe, ki so se v podrobnostih razlikovale, a so bile v glavnih potezah podobne. Kolon je po pogodbi dobil zemljo, hišo, živino in gnojila. Lahko je uporabljal živino za delo in užival njeno mleko. Ako so na primer zasadili nov vinograd, je lastnik plačal polovico stroškov. Prav tako je lastnik prispeval polovico žvepla in modre galice. Pridelke sta si kolon in gospodar razdelila na polovico.¹⁷

¹⁶ S. Vilhar, Družbene korenine italijanskega iredentizma v Istri, Istrski zgodovinski zbornik, Koper 1953, str. 75.

¹⁷ A. Hribar, Kolonat ili težaština (kmetški odnosi u Primorju), Agrarna biblioteka I, Zagreb 1923, str. 11, 12.

Od kolonov so se razlikovali polovinarji (mezzadrije). Slednji so imeli nekaj lastne zemlje, običajno tudi hišo in svojo živino. Poleg tega so vzeli v nekak najem določena zemljišča enega ali več gospodarjev. Pridelke so si delili na polovico.

Število kolonov se je precej povečalo med obema svetovnima vojnoma. Trgovci, advokati, banke itd. so izkoristili težak položaj številnih kmetov (zlasti v dobi svetovne gospodarske krize po letu 1929), ki so morali zaradi zadolženosti prodajati posestva na dražbah. Ob krizi (1929—1933) so bile namreč cene kmetijskih pridelkov zelo nizke in so se zato morali številni mali in tudi srednji kmetje zadolževati. Največkrat so zanje jamčili drugi kmetje in neredko se je zgodilo, da so oboji prišli na dražbo.

Iz gospodarskih razlogov so kmetje pogosto sami prodajali kmetije in na isti posesti nato delali kot koloni, ker so si s tem izboljšali življenjske pogoje. To dejstvo pomeni v socialno političnem pogledu velik korak nazaj, toda kmet se je s tem rešil davkov. Najvažnejše, kar je privlačevalo kmeta, da se je za to odločil, pa so bile velike investicijske sposobnosti in pogosto tudi agronomska izobraženost kolonskih lastnikov. Njihov napreden način obdelovanja je omogočil odličen pridelek in kmet, ki je postal na tak način kolon, je pridelal za sebe zdaj več kot prej, kljub temu, da je moral oddajati polovico pridelka. Razumljivo je, da navedeno ne velja za vse lastnike kolonske zemlje.

V zvezi s prodajanjem posestev slovenskih kmetov je bila tudi romanizacija. Lastniki kolonske zemlje so namreč naseljevali na svojih posestvih tudi furlanske kmetijske delavce. Furlani so bili pogosto v boljšem položaju kot slovenski koloni, ker so lastniki od njih pogosto zahtevali le eno tretjino pridelka.

Ekonomska kriza pa je povzročila še drugo zlo. Mnogi mali kmetje so vsako leto za nekaj mesecev odšli na razna sezonska dela. Večjim kmetom, ki so potrebovali delovno silo, pa so pomagali kmetijski delavci iz raznih predelov Istre. Te so najemali predvsem trdni veliki kmetje in paolani — kmetje meščani. V času krize so njihova mesta prevzeli mali kmetje, ker zaradi krize niso dobili prej omenjenega sezonskega dela. Tako se je obubožanim kmetom, ki so jim prodajali kmetije na dražbah, pridružila še množica brezposelnih kmetijskih delavcev.

Kolonski odnosi so bili osredotočeni na obalni pas. Težišče je bilo v koprskem ter sečoveljsko-piranskem področju. Zanimivo je, da okolica Izole ni imela mnogo kolonata. Na osnovi poročil komisije za agrarno reformo, bom poskušal izločiti razširjenost kolonata. Pri tem nastopajo številne težave. V podatkih za lastnike kolonov ne razlikujejo slednjih od onih, ki so oddajali zemljo polovinarjem. Prav tako so tu obseženi tudi meščani, ki so svoja posestva obdelovali s pomočjo najete delovne sile iz Istre. Ob agrarni reformi koloni niso dobili vse zemlje, ki so jo obdelovali, temveč samo polovico ali dve tretjini (ker jim ni bilo treba oddajati

- LEGENDA**
- Površine, ki so jih obdelovali koloni
  - naselja
  - meje obravnavanega področja
  - reke

pridelkov kot prej). Ostalo zemljišče so razdelili med najmanjše kmete, udeležence NOB ter bivše kmetijske delavce. Statistika pa teh primerov ne razlikuje.

Skupno je bilo razlaščenih 5 veleposestev in 626 drugih posestev v skupni površini 2200,7 ha. Iz podatkov, ki sem jih dobil za posamezna področja, je razvidno, da je bil kolonat v glavnem razširjen na področju intenzivnega vrtnarstva, vinogradništva in sadjarstva, to je v krajih blizu morja. Tu lahko ugotovimo dve močni jedri kolonskega razmerja. Težišče je bilo vsekakor v koprskem področju (Ankaran, Kampel-Salara, Semedela, Bertoki, Pobegi), kjer je bilo razlaščenih 1245,7 ha ali 56,5 % površine, ki je prišla pod agrarno reformo. Drugo težišče pa je v piransko-sečoveljskem predelu, kjer ni bilo tako velikega deleža kolonske zemlje kot pri Kopru. Kolonat je bil zlasti razvit na zemljiščih vasi Sečovlje, Sv. Lucija, Strunjan. (Razlaščenih je bilo 217,3 ha zemljišča.)

Zanimivo je, da tretji, to je izolski obalni predel, skoraj ni imel razvitega kolonata.

V notranjosti Šavrinkega ozemlja je bil kolonat mnogo manj razširjen, medtem ko na področju običajnega kmetijstva v zgornjih Šavrinah sploh ni obstojal.

Večina razlaščenih lastnikov je že pred agrarno reformo zapustila svoja posestva in odšla v Trst. Prav tako je odšla v Trst ali Italijo tudi večina med obema svetovnima vojnoma doseljenih furlanskih kolonov.

Delež kmečkega prebivalstva. Absolutna številka kmečkega prebivalstva je v bivšem koprskem okraju na dan ljudskega štetja leta 1948 znašala 20.211 oseb (vključno z vzdrževanimi). Za vlogo, ki jo ima kmetijstvo v tamkajšnjem gospodarstvu, pa je važnejše relativno število. Pokaže nam, da se je s kmetijstvom preživljalo 46 % prebivalcev.¹⁸ Kljub temu zelo zaostaja za bivšim bujskim okrajem, kjer se je v isti dobi s kmetijstvom preživljalo 75,2 % vsega prebivalstva, kar je posledica dejstva, da je v koprskem okraju mnogo več mest (Koper, Piran, Izola). Vzroki, ki vplivajo, da je kmetijstvo v Šavrinah vodilna gospodarska panoga, so v zelo ugodnih prirodnih pogojih. Poleg tega je važno dejstvo, da je bila Istra v dobi kapitalizma v nekakem zatišju, izven splošnega dviga gospodarstva v smeri industrializacije. Drug antropogeografski moment, ki je vplival na tako veliko vlogo kmetijstva, je dejstvo, da tvorijo zlasti obmoški deli Šavrinov zaledje mest, ki potrebujejo agrarno okolico. To stanje traja že dolga zgodovinska obdobja. V novejši dobi, ko so ta mesta stagnirala, odnosno začela celo prehajati k agrarnemu udejstvovanju, so Šavrini postali del agrarnega zaledja Trsta, ki je dosegel v novejši zgodovinski dobi velik razmah in velik porast prebivalstva ter vzporedno s tem večjo potrošnjo.

¹⁸ T. Klemenčič, *Gospodarska problematika koprskega okraja*, *Ekonomska revija* 1950, Ljubljana, str. 50.

Nova državna meja je odrezala tržaško mestno aglomeracijo od šavrinske agrarne pokrajine. Kakšno vlogo bo imelo tržaško tržišče za šavrinske pridelke, zaviši od ureditve obmejnih vprašanj. Posebno mesto dobivajo Šavrini v preskrbovanju slovenskih tržišč z zgodnjimi vrtninami in drugimi južnimi sadeži.

Ne smemo ostati samo pri splošni navedbi o kmečkem prebivalstvu, temveč moramo analizirati razlike, ki v tem pogledu obstojajo

Sl. 4. Kulturne terase nad Strunjanom.

Foto A. Melik

med posameznimi deli Šavrinov. Osnovni moment, ki je vplival na delež kmečkega prebivalstva, je bila oddaljenost od morja, istočasno pa tudi nadmorska višina ali z drugimi besedami stopnja dostopnosti v mesta, predvsem Trst (v industrijo ter druge panoge). Relativno najmanj kmečkega prebivalstva imajo predeli v bližini mest (bivši KLO-ji Koper, Izola, Piran in Portorož), največ pa oddaljeni kraji.

Glede na relativni delež agrarnega prebivalstva lahko Šavrine razdelimo na tri cone.

1. Področje KLO-jev Koper, Semedela, Izola, Piran in Portorož. Osnovna značilnost tega področja je nizek odstotek kmečkega prebivalstva (pod 30 %). Glede na razvoj, moramo razlikovati dva podtipa: a) področja starih mest, ki so doživela v prejšnjih stoletjih prosperiteto, a so danes prišla v trgovini in pomorstvu v zatišje zaradi hitrega razvoja Trsta od 18. stoletja dalje. Tedaj so istrska

mesta začela iskati izhod iz nastalega položaja. Izola ga je našla v industriji. Koper se je začel polagoma spajati z zaledjem (kmetje-meščani so leta 1948 zavzemali 16 % prebivalstva mesta Kopra). Ta proces je po vojni zavrlo dejstvo, da je mesto postalo središče cone B, zdaj pa prostranega novega koprskega okraja. Povečalo se je število upravnega osebja, nastajajoča industrija pa privablja tudi novo delovno silo iz ostale Slovenije. S Piranom je nekoliko drugače. Kljub propadanju, se mesto ne usmerja v pomembni meri v kmetijstvo ter še danes išče izhod iz zagate; b) v drugo kategorijo tega področja moramo šteti predele, ki se urbanizirajo. Sem spadajo zlasti letovišča, ki zaradi ugodnih prirodnih pogojev pridobivajo na pomenu. Ne vplivajo samo na spremembo socialne strukture prebivalstva, ampak tudi na samo kmetijsko proizvodnjo, ki se vedno bolj prilagaja potrebam letovišč. V to kategorijo spada predvsem področje Portoroža (glej sliko št. 3), deloma tudi koprška riviera, ki imata že pod 30 % kmečkega prebivalstva. Sem lahko prištevamo tudi Sv. Lucijo, ki ima sicer še 56 % kmečkega prebivalstva, a gre njen razvoj v isti smeri kot v Portorožu.

2. V drugo cono spadajo vasi, ki same razen kmetijstva nimajo drugih gospodarskih virov, a je dajal del prebivalstva delovno silo drugim predelom. Sem prištevamo področje bivših KLO-jev Škofije in Dekani, ki imajo 45—50 % kmečkega prebivalstva. Isti delež imajo tudi Sečovlje, ki sicer ne dajejo delovno silo drugam, a nudijo nekmečkemu prebivalstvu zaslužek s svojimi solarnami.

3. V tretjo skupino pa spadajo izrazito agrarna naselja z nad 60 %, večinoma pa celo nad 70 % kmečkega prebivalstva. Ostali hodijo na razna priložnostna dela ali pa se bavijo z obrtjo in podobnim.

Agrarna gostota. Za boljše razumevanje je potrebno, da si na kratko ogledamo tudi agrarno gostoto, to je razmerje med kmečkim prebivalstvom in obdelovalnimi površinami. Največja gostota je na področju vrtnarsko-vinogradniške kulture ob morju na zemljišču bivših KLO-jev Piran, Portorož, Kampil-Salara, Seme-dela, mesto Koper in predel Izole. Zlasti moram poudariti, da ni vzrok te gostote samo bližina morja, temveč tudi bližina mest ter od tega zavisen značaj poljedelstva. Druge ravnice ob morju (pri Strunjanu in Sečovljah) nimajo tako velike agrarne gostote. Ozemlje nekdanjih KLO-jev Šmarje, Marezige, Čezarji in Dekani tvori drug gostotni pas, kjer znaša agrarna gostota še vedno 200 ljudi na 1 km² obdelanega zemljišča. To je področje, kjer se vrtnarstvo, vinogradništvo ter sadjarstvo že prepletajo z elementi normalnega kmetijstva.

V zgornjih Šavrinah je agrarna gostota že nižja, vendar pa še vedno nad 100 (v skladu z manj intenzivnim normalnim kmetijstvom). Kot vidimo, se agrarna gostota v glavnem ravna po značaju kmetijstva.

DELEŽ KMETSKEGA PREBIVALSTVA

AGRARNA GOSTOTA

Posestna struktura. V Šavrinskem gričevju so zastopane vse posestne kategorije, od onih do 1 ha, do posestev z nad 20 ha površine. Toda odločno prevladujejo mala posestva, saj pripada kategorijam do 5 ha kar 85,4 % kmetij. In celo kategorije do 2 ha zavzemajo 46,7 %. Vsa ta razdrobljenost je izraz intenzivnega poljedelstva obmorskih predelov Šavrinov. Vrtnarstvo ter vinogradništvo dovoljujeta na isti površini preživljanje večjemu številu prebivalcev kot pa običajno kmetijstvo.

Seveda tudi v okviru Šavrinov obstojajo znatne razlike. Takega značaja je predvsem obmorski pas, medtem ko je v višjih predelih slika drugačna. Tako je na zemljišču bivšega KLO Šmarje že samo 71,6 % posestev pripadalo kategorijam do 5 ha. V bivšem KLO-ju Koštabona pa le še 55,1 %. Vendar ni to samo posledica drugega značaja kmetijstva, temveč tudi dejstva, da se tem bolj večja delež gozda in pašnika, čim bolj gremo v višino in stran od morja (iz vzrokov, ki sem jih navedel v poglavju o rastju). Tako se za večjimi kmetijami v notranjosti mnogokrat skrivajo obsežni pašniki ter večji kompleksi boška.

Če pregledamo delež obdelovalne zemlje po posameznih kategorijah, dobimo sledečo sliko: pri kategoriji do 1 ha odpade 59 % na obdelovalno zemljo. Njen delež je nad 50 % tudi pri vseh kategorijah do 3 ha. Čim večja pa so posestva, tem manjši je njen delež. Pri kategoriji 5—6 ha je samo še 44,6 % obdelane površine, pri kategoriji 10—15 ha le 44,2 %. Približno isto število velja tudi za posestva v velikosti nad 20 ha (46,9 %).

V tej zvezi si še oglejmo vpliv posameznih kategorij na preživljanje kmečkih družin. Popolnoma razumljivo je, da gospodinjstva z malimi površinami ne morejo nuditi zadostnih pogojev za preživljanje svojih članov. Število družinskih članov pri kategoriji od 3 do 5 ha znaša 2,5 na 1 ha. Pri kategoriji nad 20 % se preživlja celo manj kot 1 prebivalec z 1 ha obdelovalne površine. Pri posestvih do 1 ha velikosti pa je slika čisto drugačna, saj bi moralo tu živeti od 1 ha kar 9,09 ljudi. Posledica tega stanja je v usmerjanju prebivalcev manjših posestev v druge poklice. Tako iz kmetij do 1 ha odhaja dnevno na delo izven kmetijstva 14,8 % članov gospodinjstva. Ta odstotek z nekaj izjemami pada vzporedno z naraščanjem velikosti posestva (pri kategoriji do 2 ha 11,7 %, do 3 ha 9,2 %, do 5 ha 8,2 %, do 8 ha 8,1 %, do 10 ha 5,4 %). Isti odstotek se pri kategoriji do 15 ha zopet dvigne (9,5 %), prav tako pri kategoriji do 20 ha (10,3 %), kar pa ni izraz preobteženosti kmetije, temveč iskanja boljših življenjskih pogojev izven kmetijstva.

V nasprotju z manjšimi kmetijami, večje celo občutijo pomanjkanje delovne sile, ki jo morajo najemati. Deloma jo tvorijo člani šibkejših gospodarstev iz iste ali bližnjih vasi, deloma pa pravi kmetijski delavci.

Razlike med večjimi in manjšimi posestvi so se pokazale zlasti ob ekonomskih krizah. Medtem ko jih veliki kmetje niso toliko občutili, pa so bili mali in tudi srednji kmetje žrtev dražb ali pa v nevarnosti pred njimi.

Obdelovalne površine. Obdelovalna zemljišča dajejo šavrinski pokrajini zelo karakteristično sliko. Predvsem stopijo pred oči kulturne terase, ki zlasti v spodnjih Šavrinih zavzemajo skoraj vsa pobočja, razen najbolj strmih, (glej sliko 4). Človek je že v davni preteklosti zgradil te terase zato, da je s tem preprečil odplakovanje prsti in omogočil lažje obdelovanje. Strmi deli teras so porastli s travo (košenico). Zelo pogosto so obložene s kamenjem, ki daje pokrajini zelo značilno sliko. Kamenite ograje niso samo na pobočjih, temveč pogosto tudi na več ali manj ravnih ploskvah zgornjih Šavrinov, kjer obdajajo njive in travnike, deloma zaradi obrambe pred burjo in njenim odnašanjem, deloma pa zaradi kamenja samega, ki so ga pobrali po njivah in pač morali nekam naložiti.

Druga značilnost šavrinske poljedelske pokrajine je velika mešanica kulturnih rastlin. Ne samo, da so parcele same razdrobljene, in je že zato možna velika raznolikost, temveč gojijo tudi na isti parceli več kulturnih rastlin istočasno. Take kombinacije bom omenil pri obravnavanju posameznih pridelkov. Tu naj le na splošno podčrtam pestro sliko, ki jo dajejo šavrinske parcele. Iz teh vzrokov je tudi težko diferencirati površine posameznih kulturnih rastlin.

Za vlogo kmetijstva in njegov značaj sta važna delež obdelovalne površine in njena razporeditev na posamezne kmetijske kategorije. Obdelovalna površina v Šavrinih zavzema 52,8 % vsega ozemlja. Njena razporeditev je v podrobnem različna. Največji delež ima v nizkem, ravnem svetu in zmerno nagnjenih pobočjih spodnjih Šavrinov, kjer zavzema preko 50 % površine. Tako je na ozemlju bivših KLO Sv. Tomaž 87,8 % obdelane površine, Sv. Lucija 83,5 %, Portorož 77 % itd. To je področje z zelo rodovitno prstjo in intenzivnimi kulturami. Izjemo predstavljajo Sečovlje, kjer je obdelane le 42 % površine, ker se tu razprostirajo velike solarne in Semedela, kjer je svet na več mestih zelo strm in ima zato manj obdelanega sveta (46 %).

Čim bolj se pomikamo v notranjost in višino, postaja delež obdelovalne zemlje vse manjši, ker je svet bolj strm in prst na mnogih mestih ne preveč ugodna (erozija). Tako je na področju bivših KLO Korte, Sv. Anton in Sv. Peter le okrog 50 % obdelanih zemljišč. Ekstrem je dosežen v Ospu (8,5 %) in Dekanih, kamor spadajo veliki travnati predeli okrog Tinjana.

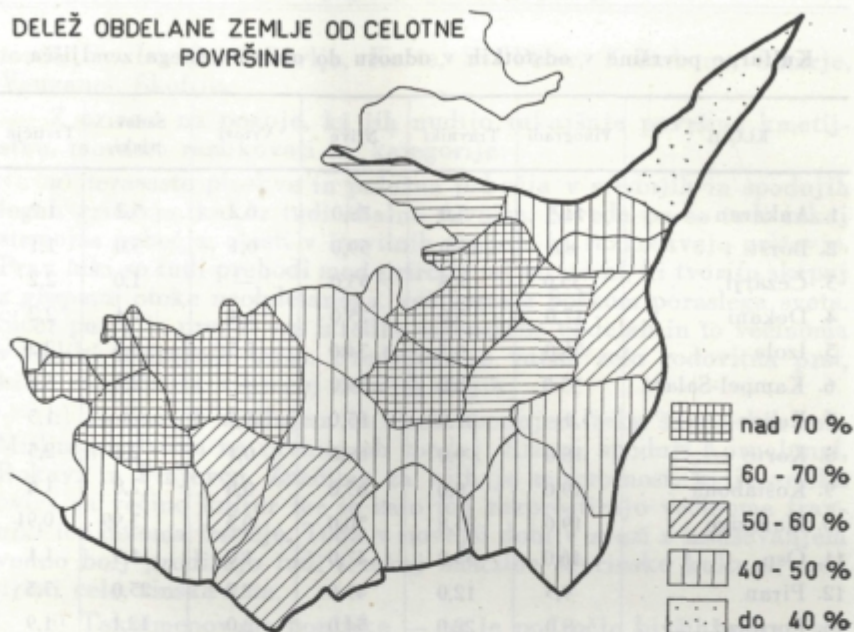
Med kmetijskimi kategorijami so na prvem mestu njive z 54,9 % obdelane površine. Nato sledijo vinogradi s 25,5 %, travniki z 12 %, sadovnjaki z 5,8 % in vrtovi z 0,44 %. Vendar je to samo povpreček.

Ce pogledamo posamezne kategorije, bomo videli, da njive ne prevladujejo povsod, v bivšem KLO Izola pa jih vinogradi celo močno nadkriljujejo. Ravno v značaju kulturnih površin in vlogi posameznih kulturnih rastlin v celotnem kmetijskem gospodarstvu ter njegovem značaju lahko opazimo izrazito razliko med spodnjimi in zgornjimi Šavrinami. Zato je najbolje, da si ti dve področji ogledamo vsako posebej.

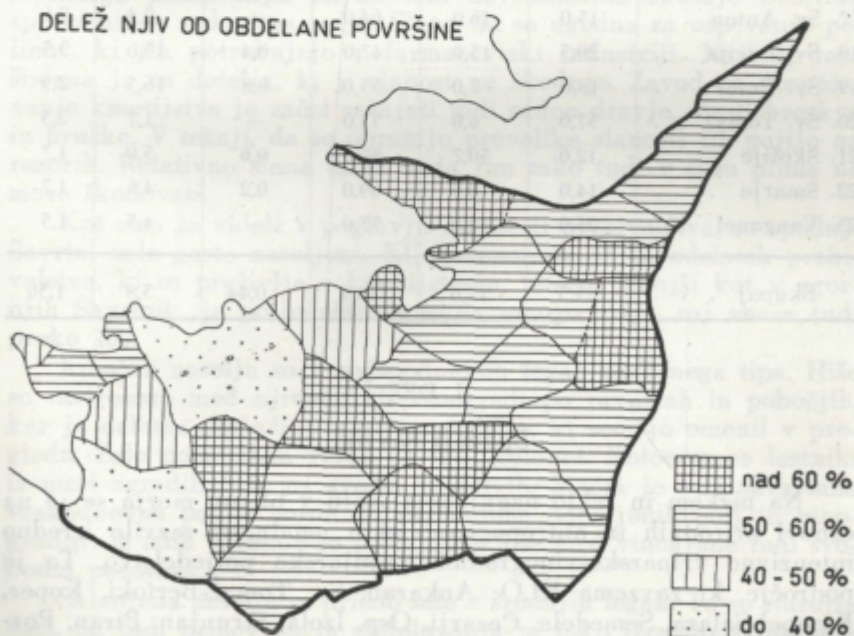
Obdelovalna, gozdna ter pašniška površina in nerodoviten svet v ha (v oklepaju: iste površine v % skupne površine po stanju iz leta 1951)

KLO	Obdelovalna površina		Gozdna površina		Pašniki		Nerodoviten svet	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1. Ankaran . . .	530	(61,6)	37	(4,4)	207	(23,9)	86	(10,1)
2. Boršt	568	(45,0)	236	(18,9)	352	(28,2)	87	(7,9)
3. Čezarji . . .	283	(83,0)	17	(4,7)	31	(8,8)	9	(3,5)
4. Dekani . . .	241	(30,0)	6	(0,7)	479	(61,2)	56	(8,1)
5. Izola	1104	(70,5)	98	(6,2)	243	(15,5)	111	(7,8)
6. Kampel-Salara	776	(70,0)	29	(2,6)	201	(18,1)	99	(9,3)
7. Koper	66	(48,0)	—	—	1	(0,7)	70	(51,3)
8. Korte	597	(53,0)	314	(28,4)	154	(13,8)	46	(4,8)
9. Koštabona . .	438	(41,0)	439	(41,0)	127	(11,9)	63	(6,1)
10. Marezige . .	520	(42,0)	417	(34,3)	233	(19,1)	46	(4,6)
11. Osp	117	(8,5)	438	(32,0)	745	(55,5)	41	(4,0)
12. Piran	42	(52,0)	3	(3,0)	1,5	(1,8)	35	(43,2)
13. Portorož . . .	219	(77,0)	7	(2,1)	8	(2,4)	49	(18,5)
14. Sečovelje . . .	587	(42,0)	18	(1,4)	63	(4,4)	722	(52,2)
15. Semedela . . .	575	(46,0)	3	(0,2)	126	(10,1)	530	(43,7)
16. Strunjan . . .	380	(70,4)	28	(3,2)	52	(9,1)	78	(15,3)
17. Sv. Anton . . .	339	(52,0)	132	(20,1)	149	(22,8)	33	(5,1)
18. Sv. Lucija . .	633	(83,5)	30	(3,8)	16	(1,8)	82	(10,9)
19. Sv. Peter . . .	1033	(52,0)	705	(35,9)	124	(6,2)	95	(5,9)
20. Sv. Tomaž . . .	758	(87,8)	3	(0,3)	52	(6,0)	50	(5,9)
21. Škofije	335	(44,0)	90	(11,8)	287	(37,5)	48	(6,7)
22. Šmarje	882	(45,0)	267	(14,1)	661	(34,4)	121	(6,5)
23. Vanganel . . .	553	(63,0)	178	(20,3)	111	(12,7)	31	(4,0)
Skupaj	11576	(52,4)	3495	(15,9)	4423,5	(20,0)	2588	(11,7)

DELEŽ OBDELANE ZEMLJE OD CELOTNE POVRŠINE

DELEŽ NJIV OD OBDELANE POVRŠINE

Kulturne površine v odstotkih v odnosu do obdelovalnega zemljišča

KLO-ji	Vinogradi	Travniki	Njive	Vrtovi	Sadov- njaki	Trstičje
1. Ankaran . . .	11,9	3,0	78,0	0,2	5,2	1,7
2. Boršt	8,8	28,0	59,0	0,1	3,0	1,1
3. Čezarji . . .	35,0	8,8	53,0	—	1,0	2,2
4. Dekani . . .	17,0	3,0	75,0	1,4	1,4	2,2
5. Izola	56,0	6,7	34,0	0,5	0,6	2,2
6. Kampel-Salara	33,0	6,0	55,0	—	2,6	3,4
7. Koper	3,0	21,0	65,0	9,7	—	1,3
8. Korte	18,0	9,0	68,0	0,1	2,4	2,5
9. Koštabona . .	19,0	8,0	63,0	0,6	7,8	1,6
10. Marezige . .	19,0	25,8	50,0	0,3	3,99	0,91
11. Osp	16,0	33,0	47,0	1,0	1,9	1,1
12. Piran	9,5	12,0	43,0	7,2	25,0	3,3
13. Portorož . . .	8,0	22,0	54,0	2,0	12,1	1,9
14. Sečovlje . . .	40,5	5,0	37,0	0,2	11,0	6,3
15. Semedela . .	36,0	11,0	45,0	—	6,3	1,7
16. Strunjan . . .	13,0	14,0	59,0	0,3	6,8	4,9
17. Sv. Anton . .	15,0	16,0	64,0	—	2,4	2,6
18. Sv. Lucija . .	20,5	15,0	47,0	0,4	13,6	3,5
19. Sv. Peter . .	18,0	7,0	55,0	0,8	16,3	2,9
20. Sv. Tomaž . .	37,0	6,0	53,0	—	1,7	2,3
21. Škofije	12,0	30,7	50,0	0,6	5,0	1,7
22. Šmarje	14,0	10,5	69,0	0,2	4,6	1,7
23. Vanganel . .	25,0	12,0	57,0	—	4,5	1,5
Skupaj	25,5	12,0	54,9	0,44	5,8	1,36

II. DEL

Spodnji Šavriini

Na nizkem in rahlo nagnjenem svetu v bližini morja se je na osnovi prirodnih in antropogeografskih ugodnosti razvilo izredno intenzivno vrtnarsko-vinogradniško-sadjarsko poljedelstvo. To je področje, ki zavzema KLO: Ankaran, Sv. Tomaž-Bertoki, Koper, Kampel-Salara, Semedela, Čezarji, Osp, Izola, Strunjan, Piran, Por-

torož, Sv. Lucija, Sečovlje, Korte, Sv. Peter, Koštabona, Šmarje, Vanganel, Škofije.

Z ozirom na pogoje, ki jih nudijo tukajšnje površine kmetijstvu, moramo razlikovati tri kategorije:

a) terasaste ploskve in položna pobočja v srednjih in spodnjih legah gričevja, kakor tudi obalne ravnice. Seveda pa so tudi tukaj strmejša pobočja, zlasti v številnih grapah, ki razkosavajo gričevje. Prav taki so tudi prehodi med prirodnimi terasami, ki tvorijo skrpaj z grapami otoke neobdelanega, večinoma z boškom poraslega sveta. Sicer pa je ta predel ves izredno intenzivno obdelan in to večinoma v obliki kulturnih teras. Predvsem je važna zelo rodovitna prst, ki se razprostira v precej debelih slojih.

b) Doline ob srednjem in zlasti spodnjem teku šavrinskih rek. Mislim predvsem na ravnice ob spodnji Rižani, spodnji Kornalungi, Rokavi in Pinjevcu. Značilna za njih je mokrotnost, ki je velika ovira za večino kultur ter se zato tod razprostirajo večinoma travniki ter deloma trstičje. Toda v novejši dobi v zvezi z izsuševanjem vedno bolj prodirajo tudi semkaj značilne šavrinske kulture, med njimi celo vinska trta.

c) Takoimenovane bonifike — to je področje bivših solarn pri Kopru in izlivu Rižane, ki so danes že povsem izsušene. Za normalno obdelovanje jih še ne morejo uporabljati, ker so tla precej prepojena s soljo. Značilno je tu kolebanje talne vode, ki je posledica morskega plimovanja. Kljub tem nevšečnostim skušajo bonifike spremeniti v rodovitna polja. Slana tla so ugodna za uspevanje pelinov, ki jih potrebujejo v farmacevtski industriji. Najbolj razširjena je tu detelja, ki ji slanost ne škoduje. Zavod za pospeševanje kmetijstva je začel zasajati tudi sadno drevje, zlasti breskve in hruške. V težnji, da se obranijo prevelike slanosti jih gojijo na razorih. Relativno slana talna voda jim tako tudi v času plime ne more škodovati.

Kot smo že videli v poglavju o gostoti prebivalstva, so spodnji Šavrini zelo gosto naseljeni. Kljub temu, da je tu odstotek prebivalstva, ki se preživlja s kmetijstvom, mnogo manjši kot v zgornjih Šavrinih, je poljedelska gostota mnogo višja, saj znaša tudi preko 200.

Kmečka naselja so v najspodnejših legah različnega tipa. Hiše so raztresene med njivami ali vinogradi po ravninah in pobočjih, kar je deloma posledica mlajše naselitve, ki sem jo omenil v pregledu. Zelo pomemben vzrok je tudi kolonat. Kolonom so lastniki iz mest zgradili hiše na svojih posestvih. S tem je bila skrajšana vsakodnevna pot iz mesta do razmeroma oddaljenih polj in vinogradov. Iz istih vzrokov so postavljali hiše med vinograde tudi svobodni posestniki.

Sklenjena naselja se prično šele v srednjih legah. To so starejše vasi, pa tudi njihov način obdelovanja ni tako izrazito vrtnarsko-

vinogradniški (podrobneje bom o tem govoril pozneje). V to skupino spadajo vasi Škofije, Dekani, Šmarje, Korte, Pobegi itd.

Že na začetku obravnavanja spodnjih Šavrinov sem omenil, da je težišče kmetijskega udejstvovanja na pridelovanju vrtnin, vinogradništva in sadjarstva, medtem ko so ostale kmetijske kulture v ozadju. Izjema je koruza, ki ima zelo pomemben delež. Tudi živinoreja je razmeroma malo razvita. Oglejmo si navadne kmetijske panoge vsako posebej.

Vrtnine

Bližina mest, predvsem Trsta, je povzročila v spodnjih Šavrinih izreden razmah pridelovanja vrtnin. Razširile so se predvsem na račun ostalih kmetijskih kultur, ki so danes v ozadju, in to iz dveh važnejših vzrokov:

- a) zaradi možnosti prodaje v mesta,
- b) zaradi izredno ugodnih prirodnih prilik za vrtnine, medtem ko pšenica ne uspeva najbolje.

Tudi med obema svetovnima vojnama, ko je avtarhična politika italijanske vlade forsirala nedonosne kulture (n. pr. pšenico) na škodo vrtnin, je spodnješavrinski kmet vztrajal pri vrtninah, ki najbolj ustrezajo podnebnim, terenskim in ekonomskim prilikam.

Zelo važno je dejstvo, da v obalnem pasu gojijo zelo malo živine, ker se vsak ugoden košček površine uporablja za vrtnine in seveda za vinograd ter sadovnjak. Zato primanjkuje hlevskega gnoja, kar vpliva na hektarski donos ter povzroča pomanjkanje humusa v prsti in s tem slabše fizikalne ter biološke lastnosti tal. V novejši dobi vedno bolj uporabljajo umetna gnojila, da tako omilijo včasih zelo pretirano izčrpavanje tal.

Drug važen moment je mera sposobnosti umetnega namakanja. V skladu z mediteranskim podnebjem vlada tu poleti velika suša, ki jo prekinjajo večinoma le kratkotrajne plohe, katere pa tla le malo ovlažijo. Suša pa ne vlada le poleti, temveč pogosto že v zgodnji pomladi (n. pr. leta 1952). Vse navedeno je lahko usodno za vrtnine, s tem pa tudi za mnoge manjše kmetije in vrtičkarje, ki ostanejo brez glavnega zaslužka. Zato ni čudno, da posvečajo namakanju pozornost. V najspodnejših Šavrinih so zelo razširjene pršilne naprave, s katerimi dnevno namakajo njive z vrtninami. Vendar teh nimajo vsi, zato so navezani na ročno zalivanje, ki je zelo počasno in se ga poslužujejo le v najnujnejših primerih. V srednjih legah Šavrinov, kjer so talni pogoji prav tako ugodni za vrtnine pa primanjkuje celo vode (n. pr.: v Šmarje jo morajo celo dovažati iz koperskega vodovoda za najnujnejšo domačo uporabo) in je s tem onemogočeno umetno namakanje ali pa vsaj zelo otežkočeno.

Vrtnine zahtevajo zelo intenzivno obdelovanje, zato je potrebno veliko delovne sile. Omogočijo pa seveda preživetje tudi na majhnih površinah.

Pridelovanje vrtnin se vrši vse leto in sicer v več ali manj doslednem zaporedju. Da bo slika pridelovanja vrtnin in njegovega namena čim bolj jasna, bom obravnaval vrtnine v njihovem letnem zaporedju.

Začel bom z zimskim. Med njimi so najvažnejše kapusnice, predvsem cvetača in zelje. Nasadijo jih že avgusta, zlasti na njivah, na katerih so že pobrali krompir ali pa poželi pšenico. Seme za karfiolo (cvetače) uvažajo iz južnih krajev, največ iz južne Italije, kjer so za pridelovanje semena ugodnejši podnebni pogoji kot v Šavrinah. Seme zahteva zelo toplo podnebje. Cvetače in zelje pobirajo čez vso zimo do marca in gredo zelo dobro v prodajo predvsem zaradi svoje zgodnosti. Zato se ne pojavljajo samo na tržaškem trgu, temveč tudi v jugoslovanskem zaledju in v drugih državah (zlasti Avstriji).

Istočasno s kapusnicami gojijo tudi razne vrste solate in špinacije, ki jo začno prodajati že februarja. Nato pa pridelujejo solato skozi vse leto v skladu s potrebami mest.

Meseca aprila dozori grah, ki ga sejejo koncem decembra kot spomladanski stranski posevek v vinogradih, pa tudi v samostojnih nasadih ter ga pobirajo do junija. Vinogradu grah v nasprotju s koruzo koristi, ker ognoji zemljo. Zgodnji grah je zelo občutljiv proti suši, ki se v teh krajih pogosto javlja v zgodnji pomladi. Tako je n. pr. zgodnja suša leta 1952 povzročila, da je bil pridelek graha malenkosten. Kaj pomeni to za pridelovalce vrtnin, lahko razvidimo iz dejstva, da je zgodnji grah številnim med njimi glavni spomladanski vir dohodkov. Ko pospravijo koncem septembra koruzo, zasadijo na isti njivi zelo pogosto jesenski grah.

Fižol slično kot grah gojijo kot zgodnjega ter poznega. Zgodnji fižol je običajno nizek. Zasade ga februarja in ga začno obirati maja in ga v stročju pošiljajo na trg. Pozni fižol gojijo večinoma v latnikih ter je v glavnem namenjen domači uporabi. Obstoj pa stalna nevarnost, da se v posebno sušnih letih posuši. Nastopa v samostojnih nasadih ter v vinogradih ter paradižnikovih nasadih.

Najpomembnejša in najtipičnejša vrtnarska kultura je paradižnik, ki mu prija tla in zlasti podnebje. Paradižnik je izrazita intenzivna kultura, ki zahteva skrbno obdelavo in veliko delovne sile. Že pozimi je treba njive globoko zrigolati (ročno ali s traktorjem). Najprej ga sadijo v toplih gredah meseca februarja, nato ga še isti mesec presadijo zopet v tople grede in v marcu na običajno njivo. Vsaki sadiki dajo po en kol, po več slednjih zaradi večje trdnosti zvežejo. Sadike je treba vsaj v prvih tednih čistiti vsakih 8 dni. Prav tako jih je treba še dvakrat okopati. Kljub temu

pa se intenzivno obdelovanje izplača. Medtem ko znaša pridelek pšenice 13 q na ha pa pridelajo paradižnika v posebno ugodnih letih ponekod do 200 q na ha. Hektarski donos paradižnika je povprečno trikrat večji kot v Sloveniji.

Paradižnikovski nasadi so zelo razširjeni v vsem obalnem pasu od Ankarana do Sečovelj z izrazitim težiščem okrog Kopra (Bertoki-Sv. Tomaž, Pobegi, Čezarji, Kampel-Salara, Ankaran). Tudi v srednjih Šavrinah je paradižnik precej zastopan, medtem ko v zgornjih pridelujejo paradižnik le za domačo uporabo.

Paradižnik je izrazito konjunkturna rastlina. Leta 1951 je ogromno paradižnikov segnilo na njivah, ker ni bilo kupcev, pa tudi cene so bile zelo nizke. Nasprotno pa so se leta 1952 zelo uveljavili paradižniki v Jugoslaviji in na zunanjih tržiščih, predvsem v Avstriji, kamor so sproti izvažali dozorele paradižnike. Cene so bile istočasno tudi precej visoke. Kmetje, ki so imeli večje nasade, so pri tem mnogo zaslužili.

Paradižnikove sadeže predelujejo precej tudi v paradižnikovo mezo, ki jo v Kopru konzervirajo.

Čebulo in česen pridelujejo za takojšnjo uporabo, poleg tega tudi za seme in čebulček, ki ju prodajajo na trgu. Seveda pa ju kupujejo tudi domači kmetje.

Krompirju priajo zlasti peščena tla ter zato glinasto-ilovnata peščena tla spodnjih Šavrinov zanj niso posebno ugodna. Vendar kljub temu pridelujejo velike količine krompirja, ker zaradi tople pomladi zgodaj dozori ter je dobrodošel ne samo v Trstu, temveč tudi v notranjih predelih Slovenije, ki ne premorejo tako zgodnjega krompirja. Prvega namreč pobirajo sredi maja (sadijo ga že februarja). Pozni krompir gojijo pretežno za domačo uporabo. Pristaviti moram, da ima le zgodnji krompir izrazito vrtnarski in komercialni značaj. Gojijo ga ali samostojno ali pa v kombinaciji z drugimi kulturami.

Problem prodaje vrtnin. Že po svojem značaju je pridelovanje vrtnin nujno vezano na trg ali drugače povedano; mesta so tista, ki zaradi svojih velikih potreb posredno preusmerijo kmetijstvo v svojem zaledju, odnosno prikličejo v življenje vrtnarstvo. S takim primerom imamo opraviti tudi v našem področju. Najprej so se tvorila središča vrtnarstva v bližini šavrinskih mest, hiter razvoj Trsta pa je vso spodnješavrinsko pokrajino pritegnil v območje svojega intenzivnega agrarnega zaledja. Intenzifikacija ter specializacija sta se stopnjevala vzporedno z razvojem tržške mestne aglomeracije. Seveda pa so k temu pripomogli tudi ugodni prirodni pogoji, ki ne omogočajo samo gojenje številnih kultur, temveč tudi osnovo za pridobivanje zelo zgodnjih sadežev, ki niso cenjeni samo v Trstu, temveč tudi v notranjosti Slovenije.

Pred prvo svetovno vojno in v dobi med obema svetovnima vojnoma so mnogi kmetje nosili zelenjavo pred Koper, kjer so jo

odkupovali prekupčevalci. Tisti kmetje, ki so imeli za prodajo večje količine, so šli s parnikom v Trst. V pristanišču so stalno čakali fakini z vozovi (združeni so bili nekako v zadruge) in so kmetom odpeljali vrtnine direktno na živilski trg. Toda tržaški trg je bil pogosto prenapolnjen s številnimi prodajalci. Zato je mnogokrat kmetom ostalo veliko zelenjave, ki so jo zmetali v morje, ali pa dali v skladišče. Zakaj so metali v morje?: a) posamezne vrste zelenjave bi se do drugega dne pokvarile, b) skladišče je bilo treba plačati, kmet pa ni vedel, če bo lahko naslednji dan prodal. Neredko so kmetje prodajali na trgu zelenjavo za smešno ceno, da bi dobili plačano vsaj delo in pot.

Kadar so prišli v Šavrine večji mestni trgovci, so jim kmetje raje prodajali kot pa domačim prekupčevalcem, ker so prvi vzeli večje količine, četudi za nižjo ceno. Kmet sam v tem primeru tudi ni imel težav s prevažanjem ter prekladanjem.

Po drugi svetovni vojni se je Trst v precejšnji meri preusmeril glede nakupovanja kmetijskih pridelkov na Italijo. Vzoredno s tem se je koprška trgovina s kmetijskimi proizvodi delno preorientirala od Trsta na slovensko in jugoslovansko zaledje.

Vinogradništvo

Vinograd ima na Šavrinskem odlične pogoje za svoj razvoj. Iz avstrijskega katastra iz leta 1880 je razvidno, da so tedaj vinogradi zavzemali 10 % celotne površine in 27 % narodnega dohodka. Že tedaj so strokovnjaki priporočali kvalitetnejše sorte, da bi vino lažje konkuriralo na tržiščih. Leta 1853 je bilo za vinsko trto usodno. Tedaj se je pojavila peronospora in nato leta 1880 še trtna uš, ki sta vinogradništvo skoraj popolnoma uničili. Ker je bilo v tem obdobju veliko pomanjkanje vina na svetovnem tržišču, so pričeli s hitrim obnavljanjem vinogradov na odpornejši ameriški podlagi. Po propadu Avstroogrske, ko je prišlo Šavrinsko gričevje v okvir Italije, se je začel položaj vinogradništva zopet slabšati. Izgubljena so bila avstrijska tržišča. Drug vzrok za nazadovanje je bil v majhni konkurenčni sposobnosti šavrinskih vin zaradi slabo razvitega kletarstva. To pa je bilo že neposredno povezano s težnjo takratnih italijanskih oblasti, ki so stremele za tem, da slovenskemu kmetu odvzamejo pomemben vir dohodkov — prodaje vina in s tem v veliki meri gospodarsko samostojnost. Zato slovenski kmet ni užival pomoči s strani države. Pač pa je Italija na vse mogoče načine skušala doseči povečanje drugih kultur na škodo vinogradov (zlasti pšenice). Italijani so skušali s tem zlomiti nacionalno odpornost slovenskega življa pred poitalijančevanjem. Z uvedbo kultur, ki ne ustrezajo tukajšnjim prirodnim pogojem, bi se dohodki slovenskega kmeta zelo zmanjšali in njihova posestva bi postala lahek plen italijanskih spekulantov (zlasti v času ekonomskih kriz).

Italijani zaradi močnega odpora slovenskih kmetov tega namena niso dosegli, pač pa so povzročili močan padec vinske proizvodnje, ki traja še danes iz vzrokov, ki jih bom še navedel. Na osnovi približnih cenitev je Statistični urad v Kopru ugotovil, da znaša padec od leta 1939 do 1951 približno 20 % (glede na število trt). Veliko število starih trt je potrebno zamenjave. Vendar stare trte odmirajo hitreje kot pa se jih lahko nadomešča z novimi. Navedeno stanje je

Sl. 5. Vinogradi pod Paderno

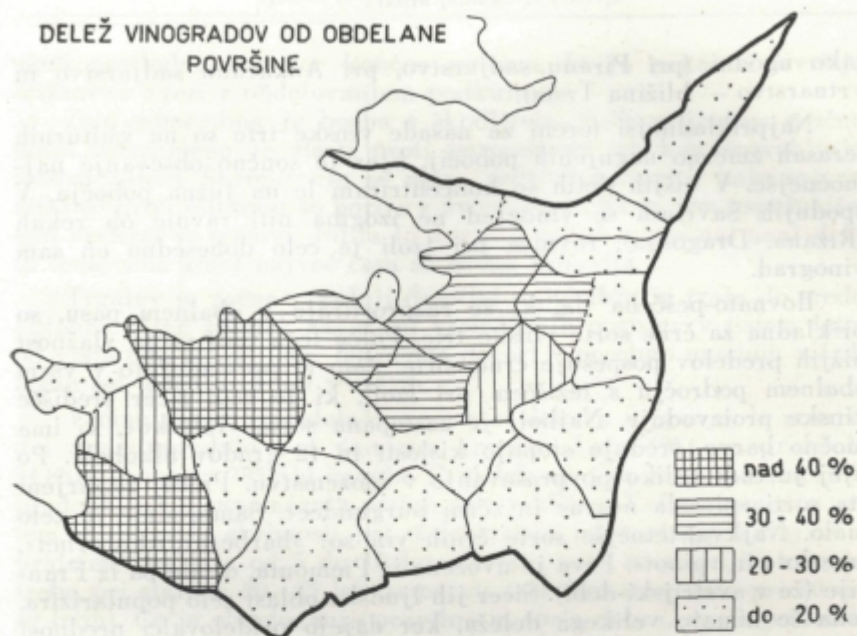
Foto A. Melik

posledica predvojnih kriz in medvojne dobe, ko so zaradi neurejenih razmer premalo skrbeli za prirastek mladih trt.

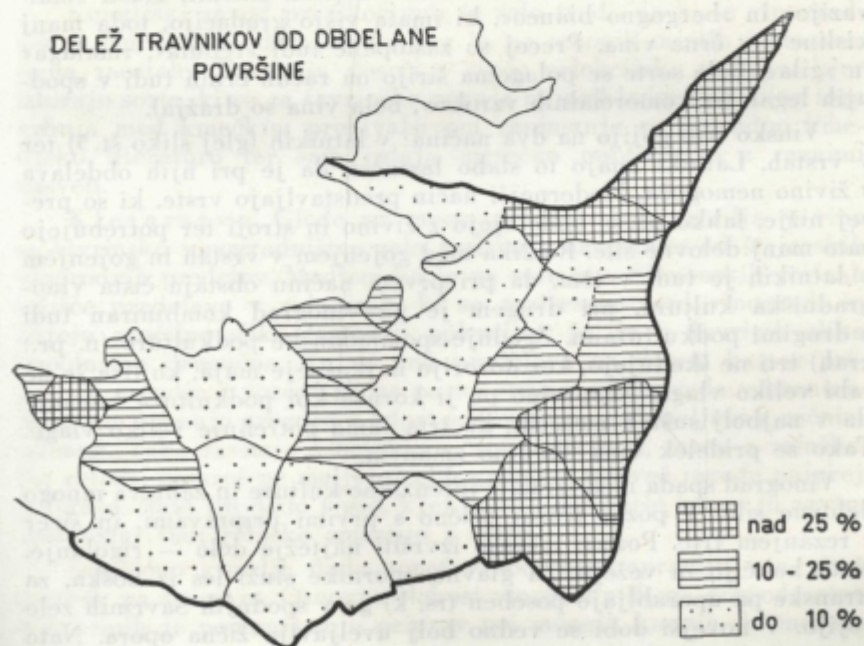
Ostarelost trt ima še drugo negativno posledico — zmanjševanje hektarskega donosa, ker so že prešle kulminacijo rodnosti. Teh momentov se oblast zaveda in skuša nadoknaditi pomanjkljivosti. Odgovorni tudi že mislijo na uvoz mladih trt od drugod.

Danes obsega vinograd v vseh Šavrinah povprečno 25,5 % obdelovalne zemlje. Toda v njegovi razporejenosti se kaže izrazito težišče na nizkem in položnem svetu v bližini morja, ki ga zdaj obravnavamo. To nam pokažejo podatki Statističnega urada v Kopru. Iz njih je razvidno, da ima največji delež vinograda zemljišče bivših KLO Izola (56 % obdelovalnih površin) in Sečovelje (40,5 %), kjer vinograd zelo presega celo njivsko površino. Velike komplekse zavzema tudi v KLO okrog Kopra: Semedela (56 %), Čezarji (35 %), Kampel-Salara (33 %), Sv. Tomaž (37 %), medtem ko v KLO okrog Pirana in Ankarana mnogo manj, kljub temu, da so pogoji prav

DELEŽ VINOGRADOV OD OBDELANE
POVRŠINE

DELEŽ TRAVNIKOV OD OBDELANE
POVRŠINE

tako ugodni (pri Piranu sadjarstvo, pri Ankaranu sadjarstvo in vrtnarstvo — bližina Trsta).

Najprikladnejši tereni za nasade vinske trte so na kulturnih terasah zmerno nagnjenih pobočij, kjer je sončno obsevanje najmočnejše. V višjih delih so koncentrirani le na južna pobočja. V spodnjih Šavrinah se vinograd ne izogiba niti ravnici ob rekah (Rižana, Dragonja), ravnica pri Izoli je celo dobesedno en sam vinograd.

Ilovnato-peščena tla, ki se razprostirajo v obalnem pasu, so prikladna za črne sorte vinske trte. Poleg tega tudi večja vlažnost nižjih predelov pospešuje črne sorte. Zato te prevladujejo v vsem obalnem področju s težiščem pri Izoli, ki je tudi sicer središče vinske proizvodnje. Najbolj je zastopana sorta »refoško«, ki ima močno barvo, srednjo stopnjo kislosti in 12 gradov alkohola. Po njej je tudi veliko povpraševanje v inozemstvu. Precej razširjeni sta sorti »piccola negra« in »črni burgundec«. Samorodnic je zelo malo. Najkvalitetnejše sorte črnih vin so: »barbera«, »kabernet«, »merlot« in »pinot«. Prva je uvožena iz Piemonta, ostale pa iz Francije (že v avstrijski dobi). Sicer jih ljudska oblast zelo popularizira, toda še nimajo velikega deleža, ker dajejo pridelovalci prednost kvantiteti pred kvaliteto.

V nekoliko višjih legah prevladujejo bele sorte, na katere vplivajo svetle peščeno-laporne prsti, večja sušnost in močnejše sončno obsevanje. Med belimi sortami moram omeniti zlasti »malvazijo« in »bergogno bianco«, ki imata višjo gradacijo, toda manj kisline kot črna vina. Precej so zastopane tudi »rebula«, »malaga« in »gila«. Bele sorte se polagoma širijo na račun črnih tudi v spodnjih legah (iz komercialnih vzrokov, bela vina so dražja).

Vinsko trto gojijo na dva načina: v latnikih (glej sliko št. 5) ter v vrstah. Latniki imajo to slabo lastnost, da je pri njih obdelava z živino nemogoča. Modernejši način predstavljajo vrste, ki so precej nižje, lahko pa se obdelujejo z živino in stroji ter potrebujejo zato manj delovne sile. Razlika med gojenjem v vrstah in gojenjem v latnikih je tudi v tem, da pri prvem načinu obstaja čista vinogradniška kultura, pri drugem je pa vinograd kombiniran tudi z drugimi podkulturami. Zgodnje-spomladanske podkulture (n. pr.: grah) trti ne škodujejo, ker dozoriyo najkasneje maja, ko trta še ne rabi veliko vlage. Nasprotno pa ji koruza kot podkultura izsušuje tla v najbolj sušnih mesecih, ko trta sama potrebuje veliko vlage. Tako se pridelek vina občutno zmanjša.

Vinograd spada med izrazite intenzivne kulture in zahteva mnogo delovne sile. V pozni jeseni prično s prvimi pripravi, in sicer z rezanjem trte. Pozimi morajo izvršiti najtežje delo — rigolanje. Nato količijo in vežejo. Za glavne opornike služi les iz boška, za stranske pa uporabljajo poseben trs, ki ga v spodnjih Šavrinah zelo gojijo. V novejši dobi se vedno bolj uveljavlja žična opora. Nato

sledi pomladna kop ter končno poletna, ki jo nekateri izvršijo trikrat (v zvezi z obdelovanjem podkultur).

Zelo pomembna je borba s škodljivci. S škropljenjem prično maja. Usmerjeno je zlasti proti peronospori, za kar uporabljajo modro galico. Škropljenje se mora večkrat ponoviti, najmanj pa trikrat. Proti oidiumu se bori z žveplanjem, ki je tem uspešnejše, čim večkrat se ponovi. Julija in avgusta zahteva trta najmanj dela in tedaj ima kmet največ časa za druga opravila.

Trgatev se začne v zadnji desetini septembra in traja do srede oktobra. Njen začetek zavisi od vremenskih pogojev v tistem letu, od vrste trte ter od lege. Ista vrsta dozori v posebno ugodnih višjih legah cel teden prej kot v nižjih.

Večino grozdja predelajo v vino in deloma v žganje, le manjši del gre v prodajo kot namizno grozdje. Leta 1951 so pridelali 51.881 hl vina in 793,8 hl žganja. Pridelek na 1 ha je po posameznih predelih in pri posameznih vrstah zelo različen. Važna momenta pri tem sta stopnja skrbnosti pri obdelovanju in starost trt. Največji pridelek ima trta od 5 do 10 let starosti, nato se zmanjšuje in je treba pri starosti 20–25 let izmenjati trto (nekateri šele pri 30 do 40 letih). Če je obdelovanje pravilno in sorta dobra, znaša pridelek 40–50 hl na 1 ha (seveda v ugodnih letih). Ponekod so vinogradi zaradi pomanjkanja delovne sile ali pa zaradi nezainteresiranosti kmeta precej zanemarjeni in znaša pridelek v ekstremnih primerih celo samo 4–5 hl na 1 ha.

Kmetijski zavod pri Škocjanu se zelo trudi, da bi se vinogradništvo čim bolj moderniziralo, ker je na mnogih mestih še razmeroma zaostalo. To skuša doseči s svojo selekcijsko postajo, kjer izbirajo sorte, ki so za šavrinske pogoje najprikladnejše. Poleg tega vzbuja med kmečkim prebivalstvom zanimanje za poljudno kmetijsko literaturo ter sam izdaja mesečno publikacijo z raznimi nasveti.

Kletarstvo. Glede na mesto predelovanja grozdja v vino se šavrinsko vinogradništvo zelo razlikuje na primer od štajerskih vinorodnih predelov. Medtem ko je na primer v Slovenskih goricah težišče predelave v zidanicah, ki so raztresene med vinogradi in dajejo značilno sliko tamošnji pokrajini, pa je v Šavrinah slika popolnoma drugačna. Tu se vrši predelava na domu, kamor pripeljejo grozdje z vozovi ali ga pa tovorijo z osli, seveda v brentah. Na domu stresajo grozdje v odprt sod, nato pa ga zmeljejo z ročnim mlinom. Tako ravnaajo z belimi in črnimi sortami, razen z refoško. Pri refoški namreč ne meljejo celih grozdov, temveč jagode najprej potrgajo. Nato jih dajo v sod, kjer dobijo močnejšo barvo in zavro. Šele tedaj tudi refoško zmastijo z mlino.

Zmaščeno grozdje dajo zopet v sod, nato spravijo ven vino, ostanek pa sprešajo. Osnovna slabost vinogradniškega gospodarstva v Šavrinah je pomanjkanje priprav pri mnogih kmetih, ki morajo

čakati druge, da lahko potem tudi sami opravijo potrebno delo. Prav tako imajo tudi slabe shrambe. Kleti so namreč večinoma v pritličju hiše in zato malo zavarovane pred poletno vročino. Poleg tega tudi premalo žveplajo, sodi so mnogokrat že slabi, nekateri celo ne sortirajo grozdja.

Navedeno ne velja za vse kmete. Mnogi zelo skrbno predelujejo in prav tako skrbno shranjujejo vino. Prav njihova zasluga je, da se je kvaliteta šavrinjskih vin dvignila. V Kopru so zgradili po vojni veliko vinsko podjetje z modernimi napravami, ki sprejema od kmetov tako grozdje kot vino. S tem se bo kvaliteta vina rapidno izboljšala. Odpadla bo tudi nevarnost pokvare vina v slabih kletah kmetov. S tem je tudi omogočena še uspešnejša konkurenca šavrinjskih vin na domačih in tujih tržiščih.

Sadjarstvo

Sadjarstvo daje kmetu nepogrešljiv zaslužek, saj je poleg vrtarstva ter vinogradov najpomembnejša panoga spodnjih Šavrinov. Zato se moramo pri njej podrobneje ustaviti. Že na prvi pogled daje pokrajini značilno sliko. Sadjarstvo ima zelo ugodne prirodne, zlasti klimatske pogoje, ki so prikladni zlasti za južnejše vrste sadnega drevja. Gojijo ga na razne načine:

a) Najugodnejše je gojenje v čistih nasadih, kajti le na ta način drevje lahko samostojno razpolaga z vlago ter hranilnimi snovmi v tleh. Predvsem se nahajajo v takih nasadih češnje, breskve, oljke ter tu in tam tudi druge drevesne sorte.

b) Neredki so mešani nasadi, kjer se izmenjavajo razne vrste sadnih dreves.

c) Vinogradi so pogosto obdani od raznovrstnega sadnega drevja, predvsem smokev, češenj, hrušk itd.

d) Sadno drevje je večkrat tudi mešano z ostalimi kulturami: kombinacije raznih sadnih vrst s travnikom ter celo koruzo.

e) Razna sadna drevesa, zlasti smokve, rastejo na košenicah na ježah med terasami.

Zadnji štirje tipi ponovno potrjujejo izredno pester značaj spodnješavrinjske agrarne pokrajine in njenih mešanih kultur.

Ni čudno, da so statistične navedbe o deležu sadovnjakov zaradi teh momentov zelo relativne, ker ni vedno lahko kategorizirati nekega zemljišča za sadovnjak, travnik ali njivo. Da je sadovnjak zelo velikega pomena, kažejo navedbe, da zavzema v nekaterih KLO spodnjih Šavrinov nad 10 % obdelane zemlje. V KLO Piran celo 2,5-krat presega delež vinograda, kar pa je seveda anomalija za obalne predele (verjetno v zvezi s pomanjkanjem delovne sile). Posamezne probleme v zvezi s sadjarstvom bom omenil pri obravnavanju posameznih sadnih vrst.

Oljka (glej sliko št.6). Po številu dreves je oljka odločno na prvem mestu, saj ima v vseh Šavrinih preko 113.600 dreves, od tega je velika večina v spodnjih in srednjih Šavrinih. Zato bom problematiko oljke v celoti obravnaval v tekočem poglavju o spodnjih Šavrinih. Olje je bilo že v rimski dobi v zahodni Istri eden glavnih pridelkov za izvoz.¹⁹ Proizvodnja olja se je iz starega veka nadaljevala vse v današnje dni. Spregovoriti moram nekoliko o podnebnih neugodnostih, ki oljki zelo škodujejo.

Sl. 6. Oljčni nasadi pri Sergaših

Foto A. Melik

Oljka je prilagojena zelo različnim klimatskim prilikam, saj je razširjena na področjih s povprečno letno temperaturo od 12 pa do 21° C. Uspeva v okrajih z minimalno zimsko temperaturo -15° C, a prenese tudi maksimalno poletno temperaturo do 52° C. Ko pa prične spomladi gibanje sokov v drevesu, lahko propadejo mlada drevesa že pri -3° C, če traja ta temperatura dalj časa. V poglavju o klimi smo ugotovili, da tudi v Šavrinih večkrat pade temperatura pod 0° C. Zaradi pozeb, ki so nastopale v posameznih letih, se je število oljk od leta do leta manjšalo. Tako je zima leta 1781 uničila izredno veliko oljk. Od tedaj dalje se njena kultura ni več opomogla. Tudi mrazi v letih 1929, 1931 in 1946 ji niso prizanašali. Pred temi pozebami je bila oljka v Šavrinih zelo razširjena, saj je zavze-

¹⁹ S. Rutar, Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra, Ljubljana 1896, str. 235—238.

mala tudi pobočja okrog Kopra, Ankarana, Ospa itd., kjer je danes zelo malo oljk. V današnji dobi zopet težijo, da bi oljčne nasade v teh krajih ponovno obnovili (manjši mlajši nasadi pri Ankaranu in Ospu).

Šavrini predstavljajo v jugoslovanskem in evropskem merilu najseverneje ležečo pokrajino, kjer oljke še uspevajo, če izvzamemo osamljeni oljčni bazen okrog Gardskega jezera v severni Italiji. Ta svojevrstna lega ima za gojenje oljk pozitivne in negativne posledice. Med pozitivnimi omenjam predvsem, da so oljke tu kvalitetnejše, da je tu manjša možnost napadov oljčne mušice in da obstaja možnost za uporabo oliv v svežem stanju, kakor tudi konzerviranih. Najnegativnejša posledica je brez dvoma nevarnost nizkih temperatur v hladni polovici leta.

Iz teh vzrokov se nahaja danes težišče oljčne kulture na prisojnih pobočjih nad desnim bregom spodnje in deloma srednje Dragonje in njenega pritoka Pinjovec ter na prisojnih pobočjih nad Sečovljami, Sv. Lucijo in Portorožem. Na tem področju se nahaja na razmeroma majhnem teritoriju preko polovica vseh oljčnih nasadov koprškega okraja (nad 60.000 dreves). Kljub temu, da iz tega področja ni meteoroloških podatkov, lahko na osnovi tega dejstva sklepamo, da je možnost pozebe mnogo manjša kot pri Kopru. Desna pobočja nad srednjo in spodnjo Dragonjo so s svojimi nasadi oljk, vinogradov in ostalih kultur pravi kontrast levim pobočjem, ki so zaradi osonosti in strmine porasla le z boškom in travo.

Razmeroma veliko oljk je tudi v drugih zatišnih legah (na primer v KLO Strunjan, ki je znan po svojih najtoplejših zimah v vsem šavrinškem področju, kot smo videli pri klimatskem poglavju. Prav tako je nekaj oljk v zatišnih legah nad Izolo. Zelo velik delež kaže tudi KLO Šmarje (8231 oljk) v višinah 230—280 m, kjer se oljke nahajajo v kotlastih prisojnih pobočjih južno od Šmarja.

Predelovanje oljčnega zrnja v olje se je do nedavnega vršilo kar na kmetijah. Primitivnejše oljarne so imeli kmetje z večjimi oljčnimi nasadi. Zrnje so valjali s kamnom, ki ga je vrtel konj. Pri mletju zrnja je nastala tako imenovana »pašta«, ki so jo dali v posebne vreče, nato pa pričeli s prešanjem. Tekočina se je odtekala v sod poleg preše. Tam je ostala 4—5 ur, da se je prečistila — olje je prišlo zaradi manjše specifične teže na vrh. Spodaj pa je ostala goščava ali »morklac«. Nato so olje pobrali in kuhali, da je izparela voda, in olje je bilo pripravljeno za prodajo. Zdaj obstajajo že tudi moderne električne oljarne ali pa vodne na osnovi črpalk, ki pa so manj zanesljive zaradi velike nestalnosti vodnega stanja na potokih in rekah.

Češnja. Češnja nudi spodnješavrinškemu kmetu v pozno-pomladanski dobi najvažnejši dohodek. Kakšnega pomena so zanj češnje, je najbolj razvidno iz dejstva, da daje obiranju slednjih prednost pred vsemi istočasnimi kmečkimi deli. Tako na primer

**Število sadnih dreves po bivših KLO-jih
(stanje 31. januarja 1952)**

KLO	Oljke	Smokve	Cešnje	Breskve	Hruške
1. Ankaran	2680	2189	3258	1833	3967
2. Boršt	1931	499	2153	207	338
3. Čezarji	949	1589	3293	1037	1888
4. Dekani	3719	1066	1750	400	781
5. Izola	7036	2778	3705	1429	5815
6. Kampel-Salara . . .	3989	2130	4141	1004	857
7. Koper	1315	1590	3853	981	1644
8. Korte	7634	1623	2545	685	1045
9. Koštabona	5313	611	1537	158	661
10. Marezige	3423	1075	4645	652	911
11. Osp	286	235	667	74	114
12. Piran	2499	418	688	742	1338
13. Portorož	4488	1115	1605	1988	1310
14. Sečovlje	11624	984	2925	1264	3569
15. Semedela	2242	1961	4034	836	1396
16. Strunjan	6030	1168	2119	1441	1130
17. Sv. Anton	1975	1414	2577	505	1208
18. Sv. Lucija	14401	1879	3877	2316	3411
19. Sv. Peter	16634	1901	3028	501	344
20. Sv. Tomaž	1362	2067	4584	1041	3196
21. Škofije	2651	2008	2076	957	724
22. Šmarje	8231	2888	5306	450	857
23. Vanganel	3172	1116	3622	883	1089
Skupaj	113584	34304	67988	21384	37593

pogosto opusti ali vsaj preloži spomladansko košnjo, kar ima kvarne posledice na kvaliteto sena. Obiranje češenj zaposli vse dela sposobne člane kmečkih družin. Zlasti v ugodnih letih kljub temu ogromno češenj ostane na drevju.

Seveda pa kljub veliki proizvodnji češenj obstajajo številne negativne značilnosti, ki ne hromijo samo proizvodnje in prodaje češenj, temveč tudi drugih sadnih vrst.

Predvsem moramo opozoriti na veliko raznolikost v sortah, pri katerih vlada prava zmešnjava. Celó v istih sadovnjakih obstajajo

različne sorte. Ogromno kmetov češenj sploh ne sortira, zato je prodaja v dobi večje konkurence slabša.

Drug moment, ki hromi proizvodnjo češenj, je slabo gojenje odnosno vzdrževanje samih sadovnjakov. Zelo pomanjkljivo je gnojenje (v večini primerov sploh ne gnojijo), Le manjšina kmetov izvaja redno škropljenje, kar povzroča na sadežih razne vrste bolezni ter širjenje škodljivcev.

Posebne pomena je vprašanje sort samih. Šavranske češnje se včasih zaradi slabše kvalitete težje plasirajo na trgu.

Zgodnje vrste češenj dozoriijo ob koncu aprila in prve dni maja. Najbolj so razširjene pri Kopru, Bertokih in Pobegih. Nekoliko poznejša vrsta dozori sredi maja in jo gojijo v prej navedenih krajih, tu in tam tudi drugod. Toda vse te so mehke vrste češenj. Za prodajo pa so mnogo pomembnejše hrustavke, ki so sposobne za daljši prevoz, in jih gojijo zlasti v Sečovljah, Izoli in Strunjanu. Večina izmed njih pa dozori šele po 1. juniju, ko večina držav zapre uvoz češenj zaradi okužbe plodov po češnjevi muhi.

Treba bo temeljito preorientirati izbor češenj. Zavod za pospeševanje kmetijstva si je zadal nalogo, da bo na šavranskih tleh preizkusil in selekcioniral že aklimatizirane domače vrste in najboljše inozemske sorte. Izbrali bodo debele, zgodnje vrste ter hrustavke, ki zorijo pred 1. junijem, v čemer se ponovno kaže osnovna značilnost teh krajev tudi pri češnjah — zalagati trg zlasti z zgodnjimi vrstami, ki so dražje in prav zato prinašajo kmetu lepe dohodke. Od poznih vrst pa izbirajo tiste, ki bodo uspešno konkurirale z boljšimi sortami iz drugih predelov.

Prodaja se vrši predvsem v Trst, pa tudi v celinsko zaledje.

H r u š k e. V nasprotju z jablanami so hruške v spodnjih Šavrinah zelo razširjene. Tudi za hruške velja, da jih gojijo v samostojnih nasadih in pa kot posamezna drevesa, ki so pomešana z drugimi kulturami.

Poudarek je na zgodnjih vrstah. Značilno je, da slednje razvažajo daleč v zaledje (Slovenija itd.), medtem ko so pozne vrste omejene na domačo uporabo ter deloma na Trst (zato imajo zgodnejše vrste tudi prednost).

S m o k v e so tipična sadna kultura mediteranskih predelov in tudi v spodnjih Šavrinah zavzemajo važno mesto. Roditi začno junija, drugi pridelek je septembra, nato pa dozorevajo sadeži posameznih vrst smokev vse do prvega mraza — oktobra in včasih tudi novembra. Največ smokev prodajo svežih, in sicer v vseh mesecih njihovega dozorevanja. Pomembno je tudi sušenje smokev, ki jih posušene naložijo v škafe, vmes pa dajo tudi precej lovorja.

Ce je med dozorevanjem vreme deževno, se smokev zelo rade razpočijo in niso sposobne za prodajo. V takih primerih jih uporabljajo za krmljenje raznih domačih živali, predvsem svinj. Tudi sicer uporabljajo slabše sadeže za krmo. Poleg tega izdelujejo za domačo uporabo tudi mezgo.

Breskve so posebno razmnožili med italijansko okupacijo. Bile so v posesti kmetov in meščanov. V tem obdobju so ustvarili zelo obsežne nasade, ki so imeli svoje težišče pri Ankaranu in Lazaretu. Znano je, da so breskve zelo občutljive in zahtevajo skrbno nego. Med drugo svetovno vojno so bili mnogi nasadi v območju miniranih predelov ter jih zato kmetje niso mogli gojiti. Iz tega razloga so breskve precej nazadovale. Vzrok nazadovanju je tudi starost breskvinih dreves, katerih večina je bila zasajena že kmalu po prvi svetovni vojni.

Kvaliteta tukajšnjih breskev je zelo dobra. Niso sicer med debelejšimi sortami, toda imajo zelo dober okus in so imele zato že od nekdaj višjo ceno. Prodajali so jih predvsem v Trst, sedaj pa so velike možnosti tudi za prodajo v ostalo Slovenijo. Ta moment omogoča, da v bližnji prihodnosti nasade obnove in jih mogoče celo povečajo.

Ostale sadne vrste niso tako razširjene. Med njimi so najpomembnejše slive, katerih težišče je v koprskem okolišu. Zgodnejše vrste prodajajo večinoma sveže. Pozne vrste pa deloma prodajajo sveže, deloma jih predelujejo v mezgo, deloma jih pa sušijo.

V spodnjih Šavrinah so v manjši meri zastopani tudi mandeljni, orehi, kakiji, kostanji in murve. Nekaj je tudi marelic, kutin in lešnikov. Vsi ti sadeži pa nimajo večjega gospodarskega pomena.

Običajne kmetijske kulture v spodnjih Šavrinah

Koruza je posevek, ki daje značilno sliko tako zgornjim kot spodnjim Šavrinom in se ugodno počuti v tamošnjih prirodnih, zlasti klimatskih prilikah, saj je razširjena tudi v drugih mediteranskih pokrajinah.

Koruzo zasadijo v aprilu, zelo pogosto tudi na njivah s krompirjem. Dozori septembra ali v začetku oktobra. Predstavlja enega najvažnejših virov hrane spodnješavrinskega kmeta, ki ji zato posveča veliko pozornost. Posebno značilna šavrinska jed je polenta z radičem. Koruzo opazimo ponekod tudi v vinogradih, a v nasprotju z graham, slednjim precej škoduje, ker odjemlje vlago v dobi, ko jo vinograd najbolj potrebuje. Gojijo jo včasih tudi po tri leta zaporedoma na isti njivi, ponekod pa menjavajo s pšenico, graham itd.

Koruza je pomembna tudi za živino. Krmijo jo z zrnjem, poleg tega pa sejejo koruzo tudi za zeleno krmo. Stebla in liste koruze porabijo za steljo.

Pšenica zahteva večje ravne površine in tudi zato spodnji Šavrini niso ugodni zanje. Ni čudno, da ima pšenica zato tako majhno vlogo v tamošnjem kmetijstvu. Nastopa v okviru kolobarjenja s koruzo. Predstavlja samo otoke sredi izrazite vrtnarske, vinogradniške ter sadjarske pokrajine. Gojijo jo predvsem na rav-

nih ploskvah ob spodnjem toku Šavrinskih rek in nekaterih večjih prirodnih terasah v spodnjih in srednjih legah. V spodnjih Šavrinah skoraj ni kmeta, ki bi pridelal dovolj pšenice za lastne potrebe. Zato ni čudno, da so kmetje navezani na kupovanje moke in kruha.

Živinoreja spodnjih Šavrinov. V spodnjih Šavrinah so prirodni pogoji za živinorejo sicer ugodni, toda kljub temu je slednja zaradi prej orisanega značaja kmetijstva v ozadju. Glavni vzrok je v tem, da je vsak količkaj ugoden košček površine obdelan z intenzivnimi kulturami in so zato detelja ter sploh vse krmilne rastline zapostavljene.

Deteljo ter lucerno pridelujejo predvsem na ankaranskih ter koprskih bonifikah, kjer jima razmeroma slana zemlja ne škoduje, ter na njivah, ki so že bolj izčrpane. Detelje je zaradi relativno majhnih površin premalo, še manj pa ostalih intenzivnih krmilnih rastlin.

Posebno kategorijo zavzemajo tako imenovane košenice, ki nastopajo med posameznimi terasami in travniki, ki se razprostirajo v vlažnih dolinah rek ter na bolj strmih pobočjih. Število letnih košenj zavisi tako pri detelji kot travi od stopnje sušnosti v določenem letu. V vlažnejših letih kosijo tudi štirikrat, v posebno sušnih letih pa ponekod samo enkrat. Na osnovi navedenih razlogov ni čudno, da je živine tako malo.

Značilno je za spodnje Šavrine, da veliko kmetij sploh nima krave. Največ je takih, ki imajo po eno kravo. Nekateri večje imajo po dve, le redkokatera tri ali več. Krav namreč ne gojijo za prodajo mleka, ampak se večina kmetov zadovolji s količino mleka, ki jo potrebuje doma. Ker so spodnji Šavrini izrazit vinorodni predele, je začel Zavod za pospeševanje kmetijstva preizkušati vinske tropine. Ugotovili so, da krmljenje s slednjimi zelo stopnjuje maščobnost mleka. S popularizacijo te vrste krme bodo lahko izboljšali produkte živinoreje. Velika molznost krav omogoča kmetom, da lahko včasih tudi od ene same krave nekaj mleka prodajo (po priporočanju kmetov znaša mlečnost tudi nad 2000 litrov letno). Vendar molznost vseh krav ni tako ugodna. Vsi kmetje namreč nimajo dovolj krme. Mnogi krmijo le s senom s košenic, ki so večinoma majhne, in z odpadki iz gospodinjstva.

Omenim naj še, da pogostokrat odvečno zelenjavo, ki je ne morejo prodati, prav tako pokrmijo živini.

Precej pa narašča v zadnjem obdobju število prašičev, ker se hoče skoraj vsak kmet osamosvojiti od kupovanja masti. Mnogo je takih, ki mast ter prekajeno meso celo prodajajo. Enega do tri prašiče preživlja kmet z odpadki iz gospodinjstva in nekaj krmilnimi rastlinami — peso, bučami itd. Medtem ko je v zgornjih Šavrinah glavna vprežna živina vol, je v spodnjih Šavrinah v tem pogledu najpomembnejši osel; vol je šele na drugem mestu. Deloma moremo to razlagati z reliefom (srednji in spodnji Šavrini so na pobočjih in

je zato osel primernejši), deloma pa zaradi samega značaja kmetijstva (pomanjkanje krmilnih rastlin ter razmeroma manjši tovari).

Komercializacija kmetijstva. Šavrsinsko kmetijstvo je po svojem značaju nujno vezano na tržišče. Velika proizvodnja vina, zelenjave in sadja terja prodajo. Z denarjem, ki ga kmet pri prodaji zasluži, si potem kupi potrebno hrano in industrijske proizvode.

Šavrsinske vasi tvorijo zaledje Kopra, Izole in Pirana, njihovo glavno naravno tržišče pa predstavlja Trst (že od avstrijskega obdobja naprej). V avstrijskem obdobju je največji del vrtnarskih proizvodov konsumiral Trst, ki je prav v tem času zelo naraščal in so se s tem njegove potrebe večale. Poleg tega pa so zgodnje vrste zelenjave pošiljali tudi v ostale predele monarhije. Po prvi svetovni vojni se je pomen Trsta kot tržišča za šavrsinske vrtnarske proizvode še povečal, ker je odpadlo avstrijsko zaledje. Italija pa je imela sama dovolj tovrstnih proizvodov in je zato skušala vrtnarstvo in vinogradništvo omejiti, kar pa se ji ni posrečilo.

Slično kot vrtnarski proizvodi, je tudi vino namenjeno predvsem za prodajo. Precej ga porabijo tudi doma. Pred prvo svetovno vojno je bilo avstrijsko zaledje zelo hvaležno tržišče za šavrsinska vina. V italijanskem obdobju so nastopile za prodajo številne težave, ker je Italija sama imela dovolj kvalitetnih vin. Šavrsinska vina so zato težje konkurirala, zlasti še zaradi slabo razvitega kletarstva. Glavni kupec med obema svetovnima vojnama je bil Trst, zlasti njegova predmestja — tukajšnje gostilne so obiskovali zaradi nižjih cen pretežno socialno šibkejši sloji.

Svoje proizvode so kmetje prevažali v Trst z razmeroma majhnimi vozovi, vpreženimi z osli, in jih pogosto prodajali trgovcem s sadjem in zelenjavo, vino pa vinskim podjetjem ter gostilnam.

Poleg prodaje na veliko moram omeniti še drobno prodajo, ki so jo vršili deloma v obliki ponujanja po hišah, deloma pa dnevno na tržaškem trgu (o tem sem govoril na zaključku poglavja o vrtninah).

Z izkupičkom nabavljajo kmetje živila, industrijske izdelke (obleko, orodje), semena itd. Tisti kmetje, ki so šli v Trst po kopnem, z oslovsko in deloma volovsko vprego, so nudili zelo značilno sliko sožitja med mestom in agrarno okolico. V smeri proti mestu so bili njihovi vozovi natovorjeni s spodnješavrsinskimi pridelki, v obratni smeri pa z živili, ki jih sami ne pridelujejo, ter z industrijskimi proizvodi.

Danes je glede prodaje kmetijskih pridelkov proizvajalec odvisen ne samo od domačega trga v koprskem okraju samem, temveč v veliki meri tudi od izvoza v ostale predele Slovenije in FLRJ ter v inozemstvo. Pred in med vojno je kmet sam vozil svoje pridelke v Trst, ki je tvoril edino, toda zadostno osnovo za realizacijo tukajšnjih tržnih viškov. Po osvoboditvi kmet ni imel več možnosti

neposredne prodaje svojih pridelkov. Trst je postal oddeljen z mejo, trg v ostali Sloveniji in FLRJ je za neposredno prodajo predaleč, mesta v okraju Koper pa nimajo zadostne kapacitete, da bi črpala vse pridelke tukajšnjega kmetijstva. Zato kmetje prodajajo svoje proizvode kmetijskim zadrugam, preko katerih se vrši odkup pridelkov. Od kmetijskih zadrug prevzemajo blago grosistična in izvozna podjetja, ki skrbijo za nadaljnjo prodajo blaga. Kmet s tem prihrani mnogo na času, ker mu ni več potrebno nositi blago na trg.

Manjša področja spodnjih Šavrinov

Že pri dosedanjem obravnavanju spodnjih Šavrinov je bilo razvidno, da se posamezni predeli med seboj razlikujejo. Poudariti želim naslednje štiri podcone:

- a) Koprška (Ankaran, Sv. Tomaž-Bertoki, Koper, Kampel-Salara, Semedela, Cezarji, Osp, Skofije);
- b) Izolska (Izola, Strunjan);
- c) Piransko-sečoveljska (Piran, Portorož, Sv. Lucija, Sečovlje, Korte, Sv. Peter, Koštabona);
- d) Šmarska (Šmarje, Vanganel).

Ožje koprsko področje

Ožje koprsko področje ima sicer značilnosti, ki sem jih navedel za vse spodnje Šavrine, toda velik poudarek ima na vrtninah. Eden izmed glavnih razlogov je, da je ta predel izmed vseh Šavrinov najbolj pomaknjen proti Trstu. Poleg kmetov, ki imajo težišče pridelovanja na vrtninah, moram omeniti tako imenovane vrtičkarje. Slednjim daje glavni dohodek pridelovanje vrtnin v teku vsega leta (pozimi deloma tudi v toplih gredah). Zanje je značilno, da imajo v večini primerov še kak drug zaslužek. Najpogostejši so primeri, da hodi mož na delo v mesto ali na razna sezonska dela, žena pa doma s pomočjo otrok prideluje vrtnine, seveda ne samo za dom, ampak predvsem za prodajo. Na tak način pridejo mnoge družine do dvojnega dohodka in seveda ugodnejših življenjskih pogojev. Do končne ureditve jugoslovansko-italijanske meje so zaslužek iskali največ v Trstu, zdaj pa se bodo morali preusmeriti na iskanje zaslužkov v okviru hitro se razvijajočega koprskega gospodarstva.

V ožjem koprskem področju je tudi težišče pridelovanja paradižnika, kar omogočajo ugodni namakalni pogoji (bližina Rižane, koprski vodovod), ki odločilno vplivajo tudi na ostale vrtnine. Tu je tudi težišče pridelovanja sliv, breskev in zgodnjih češenj. Druge sadne vrste in vinogradi pa tudi niso zastopljeni.

Izolsko področje

Izolsko področje se odlikuje po ogromnem deležu vinogradov med obdelovalnimi površinami (56 %). Vinska proizvodnja daje pečat vsemu tukajšnjemu kmetijstvu, kajti od dobre ali slabe letine vina zavisi celoten gospodarski položaj kmetov. Prevlada vinske trte daje karakterističen značaj vsej pokrajini. Ravnica okrog Izole in spodnje pobočje nad njo so pravzaprav en sam vinograd. Ostale kulture so zato v ozadju ter jih v glavnem pridelujejo za domačo porabo in preskrbo Izole.

Piransko-sečoveljsko področje

V njegovem okviru moramo razlikovati dva dela. Severni je vrtnarsko-sadjarski, kjer se pozna vloga Pirana in v novejši dobi Portoroža. V južnem delu je težišče na vinski trti. V zvezi s tukajšnjimi solarnami je razširjena posebna oblika gospodarskega udejstvovanja. Mnogi delavci na solarnah imajo istočasno tudi manjša posestva. V topli polovici leta možje v glavnem delajo v solarnah. V hladni polovici leta pa tudi možje priskočijo na pomoč ženam pri obdelovanju. Značilno je, da je prav s tega področja najmanjši odtok delovne sile iz kmečkih družin v oddaljenejša kraja, ker nudijo solarne zaslužek v bližini domačij.

Posebno vlogo ima oljka, katere težišče je v tem področju. Pogled na pobočja nad Portorožem in Sv. Lucijo ter na pobočja pri Kortah, Št. Petru in Koštaboni nad desnim bregom Dragonje jasno potrjuje prejšnjo trditev. Saj se po teh pobočjih vrstijo obsežni nasadi oljk. Ni čudno, da so zato v bližini Koštabone začeli graditi veliko in moderno oljarno. Le manjše število je tu kmetov, ki pridelajo olje samo za dom, mnogim pa daje olje celo večji dohodek kot vino.

Poseben pomen ima izsuševanje močvirne ravnice ob spodnji Dragonji, ki ima zelo rodovitno prst, vendar dela še počasi napredujejo. Zaenkrat je v bližini reke še zelo malo vinogradov, pa tudi vrtnine niso pogoste, zelo razširjene pa so lucerna in trave, kar nudi osnovo živinoreji, ki je nekoliko bolj razvita kot na primer v koprskem področju.

Šmarski predel

Šmarski predel nudi že prehodno sliko med spodnjimi in zgornjimi Savrini, ker se prepletajo med seboj značilnosti obeh delov Savrinov. Čuti se še močna težnja po pridelovanju vrtnin, sadja ter vinske trte. Toda za vrtnine pogoji niso več ugodni, ker primanjkuje vode. V vasi morajo med poletno sušo vodo pogosto dovažati iz Kopra celo za domačo uporabo. Popolnoma razumljivo je torej, da vode za umetno namakanje (škropljenje) vrtnin večinoma ni.

Zato ni čudno, da se mora pridelovanje mnogokrat boriti s sušo. Slednja zelo vpliva na kvaliteto ter zlasti količino vrtnin. V sušnih letih se velikokrat zgodi, da se poznopomladanske in poletne povrtine čisto posuše. Zaslužek z vrtninami je torej precej nestalen. Poleg tega je treba poudariti, da je poletna suša ovira tudi drugim kulturam, n. pr. koruzi.

Zgornješavranske značilnosti se v šmarskem področju kažejo v večjem poudarku na pšenici. Takoj moram pristaviti, da niti vsi večji kmetje ne pridelajo dovolj pšenice za lastno uporabo. Vsi mali kmetje ter preko polovico srednjih ter večjih je vezanih na kupovanje moke ali kruha.

Deloma so kmetje našli izhod tudi v živinoreji, ki ima tu že pomembno vlogo. Tu mislim na mlečno govedorejo. V Šmarju, Pomjanu in drugih vaseh je že precej kmetov z dvema kravama, nekateri imajo celo več molznih krav. Krmijo jih predvsem z deteljo in senom, ki ga nakose po številnih travnih ploskvah na bolj strmih pobočjih in manj rodovitnih površinah, ki prehajajo že v zgornje Šavrine.

Zaradi nekaterih zatišnih leg južno od vasi Šmarje pridelajo razmeroma precej olja.

Kljub vsemu so za šmarsko področje značilni mali kmetje in bajtarji, ki marsikatero sušno leto životarijo. Izhod iz tega stanja iščejo nekateri v obrti, drugi z iskanjem dela v mestih. Zlasti značilen je bil do nedavna odhod žena in deklet kot gospodinjskih pomočnic v Trst. Iz marsikatero revnejše kmečke družine je šla starejša hči ali pa celo gospodinja za dva do štiri dneve v tednu kot postrežnica v Trst, da zasluži denar za najnujnejšo obleko za družino. V tem času so opravljali gospodinjske posle doma mnogokrat moški.

Nekatero domačije so zlasti v preteklosti iskale zaslužek tudi z raznimi izdelki iz kupljene moke (predvsem preste).

Za zaključek obravnavanja tega prehodnega predela poudarjam kljub nekaterim znakom normalnega kmetijstva še veliko navezanost na mesta (prodaja vrtnin, sadja, olja, vina ter kupovanje druge hrane, zlasti moke ter industrijskih izdelkov), kar je vzrok, da sem priključil šmarsko področje spodnjim Šavrinom.

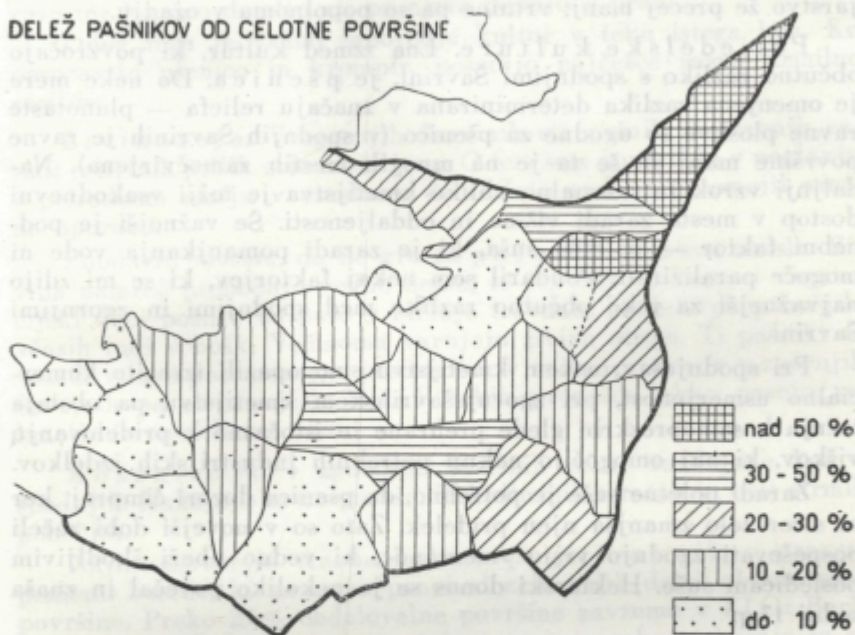
Zgornji Šavrini

K zgornjim Šavrinom spadajo vrhnji deli gričevja, ki imajo več ali manj planotast značaj. Na teh ravnih zgornješavranskih ploskvah se je razvilo normalno kmetijstvo, ki se bistveno razlikuje od spodnješavranskega. Področje zavzema sledeče nekdanje KLO: Boršt (med obema Dragonjama), Marezige in Sv. Anton (področje med zgornjo Dragonjo in zgornjo Rižano) ter Dekani (na terasi med desnim bregom Rižane ter griči okrog Tinjana).

Pri agrarni gostoti prebivalstva že opazamo nižje številke kot v spodnjih Šavrinah. V KLO Marezige znaša agrarna gostota blizu 200, v ostalih zgornjih Šavrinah pa manj, toda povsod nad 100. Vzrok manjši gostoti je:

- a) v drugačnem značaju kmetijstva,
- b) v manjši rodovitnosti tal.

DELEŽ PAŠNIKOV OD CELOTNE POVRŠINE

Zlasti vetru izpostavljeni deli zgornjih Šavrinov imajo zelo tanke sloje prsti ter so tamošnje njive precej peskovite. Prst je v zgornjih Šavrinah večinoma svetlejšje barve, kar povzročata laporni ter peščeni matični substrat. Veliko je na njivah lapornih plošč in ploščic, ki jih vsako leto pobirajo in zlagajo v obliki ograd, ki predstavljajo eno izmed pokrajinskih značilnosti zgornjih Šavrinov. Na pridelek vpliva še bolj kot ob morju suša, ker je bolj intenzivna (ni blagodejnega vpliva morja). Na njivah, ki imajo tanjše sloje prsti, so sušna leta najbolj usodna. Tedaj n. pr. kuruza sploh ne dozori, ker se mnogokje že prej posuši. Isto velja tudi za stročnice.

Posestva so zaradi značaja kmetijstva večja. Upoštevati moramo, da so velike površine pokrite s boškom in pašnikom, predvsem številne grape in bolj strma pobočja.

Naselja so vsa strnjena. Večje in manjše vasi so razporejene na terasah (n. pr. Dekani), grebenih (n. pr. Marezige) ali sredi planote (Boršt, Labor).

V značaju hiš ter gospodarskih poslopij se očitno kaže razlika s spodnjimi Šavrini, kar je nujna posledica razlike v kmetijstvu. Poleg običajnih enonadstropnih mediteranskih hiš so večji ali manjši hlevi, kašče, shrambe za seno ter za orodje. Gospodarski prostori stoje ali pod isto streho ali samostojno.

V prevladi so običajne kulture ter živinoreja. Od izrazitih spodnješavrinskih kultur je precej pomembno vinogradništvo, sadjarstvo že precej manj, vrtnine pa so popolnoma v ozadju.

Poljedelske kulture. Ena izmed kultur, ki povzročajo občutno razliko s spodnjimi Šavrini, je pšenica. Do neke mere je omenjena razlika determinirana v značaju reliefa — planotaste ravne ploskve so ugodne za pšenico (v spodnjih Šavrinih je ravne površine manj in še ta je na mnogih mestih zamočvirjena). Nadaljnji vzrok za normalno obliko kmetijstva je težji vsakodnevni dostop v mesta zaradi višine in oddaljenosti. Še važnejši je podnebni faktor — poletna suša, ki je zaradi pomanjkanja vode ni mogoče paralizirati. Poudaril sem nekaj faktorjev, ki se mi zdijo najvažnejši za tako občutno razliko med spodnjimi in zgornjimi Šavrini.

Pri spodnješavrinskem kmetijstvu smo opazili izrazito komercialno usmerjenost, pri zgornješavrinskem kmetijstvu pa obstaja težnja k samopreskrbi glede prehrane in istočasno k pridelovanju viškov, ki naj omogočijo nakup potrebnih industrijskih izdelkov.

Zaradi poletne suše je potrebno, da pšenica dozori čimprej, ker se sicer zelo zmanjša njen pridelek. Zato so v novejši dobi začeli pospeševati zgodnjo vrsto »mentano«, ki vedno ubeži škodljivim posledicam suše. Hektarski donos se je nekoliko povečal in znaša sedaj 13 q.

Ko pšenico požanjejo, jo večinoma sušijo kar na njivi, včasih tudi na podstrešjih (o kozolcu ni sledu). Običajno snope zložijo v piramidaste kope in v takem stanju počaka pšenica na mlačev.

Mlačev izvršijo po domačijah s pomočjo običajnih mlatilnic, nato spravijo pšenično zrnje v kašče, slamo pa uporabijo večinoma za steljo. Večji in srednji kmetje v večini primerov zadostijo svojim potrebam po pšenici in moki, manjši pa jo morajo kupovati.

Drugo pomembno žito je koruza, ki je v zgornjih Šavrinih prav tako pomembna kot v spodnjih, in tvori eno glavnih osnov prehrane. O njeni problematiki sem govoril v okviru poglavja o spodnjih Šavrinih. Nekaj pridelujejo tudi ječmena in ovs.

Velikega pomena je pridelovanje krompirja. V spodnjih Šavrinih smo opazili poudarek na zgodnjih vrstah, v zgornjih pa prevladujejo poznejše vrste. Tla so tu mnogo ugodnejša za krompir, ker niso več glinasta in ilovnata, temveč že laporno-peščena. Pridelajo ga toliko, da ga večji kmetje tudi prodajajo.

Vse navedene kulture pridelujejo v okviru bolj ali manj doslednega kolobarjenja, katerega v spodnjih Šavrinah sploh nismo opazili, ker je lakota po zemlji onemogočila puščanje njiv v prahi. Prav tako tega v spodnjih Šavrinah ne dovoljuje silna pomešanost kultur in se zemlja pretirano izčrpava.

V zgornjih Šavrinah gojijo kulture v nekem določenem redu. Na primer: prvo leto sejejo pšenico, drugo leto krompir, nato koruzo ter končno deteljo ali pa njivo pustijo v prahi.

Poleg tega je važno zaporedje kultur v teku istega leta. Ko pospravijo pšenico in krompir, posadijo najčesče razne krmilne rastline.

Živinoreja. V zgornjih Šavrinah sta pašnik in travnik zaradi reliefnih prilik zelo razširjena. O tem sem govoril že v poglavju o prirodnem rastju v uvodnem delu. Zato se bom tu omejil samo na uporabo.

Poudariti moram, da ne gre za pašnike v našem smislu. Živina namreč prenočuje vedno doma, le čez dan jo kmet v vegetacijski dobi pošilja na pašo v bližnje travnate predele po pobočjih, včasih tudi v bošk. Večinoma varujejo živino otroci. Ti pašniki so včasih v lasti posameznega posestnika, v večini primerov v zgornjih Šavrinah pa so srenjska last. V takih predelih lahko pasejo vsi kmetje iz ene ali več vasi.

Košnice so v zgornjih Šavrinah manj razširjene kot v spodnjih. Nahajajo se na posušenih kulturnih terasah in bolj strmih pobočjih.

Najintenzivnejša travna kultura pa je travnik v pravem pomenu besede, ki zavzema ponekod zelo velik delež obdelovalne površine. Preko 25 % obdelovalne površine zavzema v KLO: Boršt in Marezige. Tudi tu obiranje češenj pogosto zakasni košnjo in se zgodi, da zato kose izsušeno travo. Glede druge košnje je v tem pogledu mnogo boljše.

Govedoreja. Srednji in večji kmetje imajo v zgornjih Šavrinah 3–8 glav goveje živine, kar dokazuje, da je govedoreja ena najvažnejših kmetijskih panog. To se odraža tudi na zunaj v kmečkih domačijah, ki imajo skoraj vse hleve.

V prejšnjem stoletju je bilo razširjeno skoraj le govedo podolske pasme, ki ima zelo dobro meso in ga uporabljajo za delo, medtem ko ima mleka malo. Polagoma so začeli posvečati vedno večjo pažnjo mlečnim pasmam, ki danes že prevladujejo.

Krmna baza ima poudarek na senu, kar ni negativno, toda seno je razmeroma slabe kvalitete (nepravilen čas košnje, zaradi slabega gnojenja je hektarski donos majhen — večino travnikov in pašnikov sploh ne gnojijo). Krmno bazo skušajo izboljšati s pridelovanjem detelje, ki jo uvajajo v kolobarjenje, in drugih krmilnih rastlin (n. pr. pese), ki jih gojijo kot drugi letni pridelek. Osnovni

problem obstaja še vedno v izboljšanju gojenja travnikov in pašnikov, ki jih zaenkrat uporabljajo vse preveč ekstenzivno. Nekateri kmetje so že pričeli z intenzivnejšim pridelovanjem sena, kar se pozna pri večji mlečnosti krav. Prodaja mleka tvori bistven vsakodnevni dohodek zgornješavrinskih kmetov, ki odvažajo mleko v zbiralnice, od koder ga potem redno odvažajo.

V vsem koprskem okraju se je število glav goveje živine povečalo od 52 na 61 glav na 100 ha obdelovalne površine, kar kaže težnjo naraščanja govedoreje. To velja zlasti za zgornje Šavrine.

Posebno vlogo igrajo v o l i, ki tvorijo najvažnejšo delovno silo, medtem ko so konji razmeroma redki.

Zelo razširjena domača žival so o s l i, ki so še danes zelo važna vprežna in tovarna žival, toda njihova vloga v srednjih in spodnjih Šavrinah je mnogo pomembnejša. Mule in mezgi so bolj redki.

O v a c je le 561 in so koncentrirane po zgornjih Šavrinah.

Slično kot v spodnjih Šavrinah, tudi v zgornjih s v i n j e r e j a zelo napreduje. Vsak kmet teži za tem, da se osvobodi kupovanja masti. Prašiče krmijo z gospodinjskimi odpadki, peso, bučami in krompirjem.

V skladu z večjo proizvodnjo pšenice in ostalih žit je perutninarstvo precej razvito, toda njegovi proizvodi so v glavnem namenjeni za dom. Nekaj jajc tudi prodajo.

Vinogradništvo, sadjarstvo in vrtnarstvo. Navedene tri panoge v spodnjih Šavrinah odločno prevladujejo. V zgornjih pa njihova vloga ni več tako pomembna in le nekako spremljajo ostalo kmetijsko proizvodnjo. O njihovi problematiki sem že govoril v poglavju o spodnjih Šavrinah, na tem mestu naj le označim v nekaj stavkih njihovo vlogo v zgornjih Šavrinah.

Vinska trta je med njimi najpomembnejša. Vsi srednji in večji kmetje pridelajo dovolj vina za lastno potrošnjo, nekaj ga lahko celo prodajo. Sorte so iste kot v spodnjih Šavrinah. Vinogradi sami se razprostirajo na pobočjih od zgornjih k spodnjim Šavrinom, medtem ko jih na planotastih ploskvah ne zasledimo.

Sadjarstvo nudi stranski zaslužek vse leto, saj uspevajo skoraj vse vrste sadnega drevja kot v spodnjih Šavrinah, samo da je mnogo manj sadnih dreves. Najpomembnejši dohodek daje češnja, od drugih vrst je zaslužek bolj priložnostnega značaja. Značilno je, da je nekoliko več jablan kot v spodnjih Šavrinah.

Najšibkeje je vrtnarstvo. O komercialnem vrtnarstvu sploh ne moremo govoriti. Za domačo uporabo pridelujejo kmetje v bližini hiš razne vrste zelenjavo, paradižnike ter čebulo. Precej pridelajo fižola, zlasti visokega, ki ga v obliki zrnja uporabljajo v domači prehrani.

Krajše poglavje o zgornjih Šavrinah nam je jasno pokazalo bistveno razliko s spodnjimi Šavrinami. Ugotovili smo dve popolnoma različni obliki kmetijstva — komercialno in normalno.

AGRICULTURAL GEOGRAPHY OF NORTHWESTERN PART OF ISTRIA

Summary

The Savrini Hills occupy that part of north-western Istria that is situated between the rivers Rokava (Dragogna), the bay of Trieste and the edge of the Karst plateau in the east; this is mainly the northern part of the former Free Territory of Trieste.

The Savrini Hills consist of eocene flysch (marls and sandstones) and descend from the edge of the Karst plateau, in SE, from a height of some 500 m, gradually towards the coast. In the pliocene the area has been cut by the rivers Rokava and Rižana with their tributaries into a series of mostly softly-inclined ridges between the valleys. In consequence of the rocky bottom, the soil in the Savrini hills is mostly made up of clay and sand, even in smaller plains at the mouths of the rivers, as the bottom contains no gravel deposits. The soil is rather thick and fertile on softly inclined slopes, whereas on more abrupt parts it is thinner and more sandy, yet everywhere rather podsolized. In harmony with the climate and the great deforestation the soil-erosion is strong, both sheet-erosion and even more so the gullying. Except for softly inclined ridges, all the cultivated surface in the hills has been terraced for a long time. In climatic respect the area is already part of the mediterranean sphere with average January temperatures of 3 to 4 degrees C, and July temperatures of 23 to 24 degrees C. The January temperatures are lowered by the bora. This wind prevails in the winter period and in such days swiftly and strongly lowers the temperature, which often entails consequences for the olive-tree and for delicate fruit-trees. The precipitations (850—1000 mm in a year's average) are concentrated in the autumn and only partly in the spring. The winter is dry and so is the summer which nevertheless receives more rainfall than the southern parts of the Adriatic coastland. The bad summer droughts are a frequent menace to the farmers.

Since the settlement of the Slovenes in the 9th century, up to date, the farming has retained the first place among the economic activities in the Savrini territory. It is only the coastal towns in the north (Koper, Izola, Piran) that remained prevalingly Romance and later on Italian, that subsisted by commerce, fishing and sea-traffic. In the new times some industry and tourist trade must be added.

Regarding the character of agricultural exploitation we discern two areas in the Savrini territory: The Lower Savrini, the larger and lower coastal belt and the Upper Savrini, the higher and more hilly interior.

The Lower Savrini are an area where in climate and in agricultural exploitation the mediterranean features are strongly stressed. Wine, fruit and vegetables are the principal crops. There is a much smaller crop of the maize and all for domestic use only. Among the elementary food, maize is much more important than wheat or other cereals. Cattle-breeding is also a supplementary branch. The meadows have been supplanted by cultivated surface and pasturelands are deteriorated by summer droughts.

In the last century the speedy growth of the nearby Trieste has exerted a decisive influence on the agriculture in the Lower Savrini and has strongly transformed it through the needs for supplying the city. Sheep-breeding nearly disappeared and stock-breeding was changed into dairying; in connection with this the significance of clover and lucerne has risen. For many peasants the production and selling of vegetable and of fruit has become the main source of income. Thereby, the land-use with intercropping of maize, vine, fruit-trees and vegetables, has gained in

significance. Among vegetables tomato and peas are the most important. With the appearance of a new political frontier, the specialisation of farming has not lost its significance, although the daily access to the market of Trieste became impossible. Early vegetable, potatoes and fruit (first of all cherries and pears) have a good market in industrial centers in the interior of Slovenia, where vegetation is belated for a few weeks. The same applies to wines. Viticulture yields in the Savrini-region mostly dark wine and also some sorts of white wines of excellent quality, that are highly estimated in Slovenia. Viticulture is besides the commercialized fruit and vegetable production the leading agricultural branch in the Lower Savrini, and for many farmers the principal source of income.

The Upper Savrini, with a rougher climate are an area of the usual mixed-farming. The growing of cereals, wheat, and maize, and potato is connected with breeding of cattle for sale. There is a considerable greater number of meadows and pasture-land than in the Lower Savrini. In connection with clover and fodder-crops, grown in rotation on arable land they are of great importance for feeding the cattle. The switch to dairying is becoming more and more obvious. There is less arable land (with prevailing pure cultures) and the soil is in general worse than in the Lower Savrini. The commercialisation on a big scale touched the farming here but slightly. Even the viticulture has a more or less local character.

The specialisation of agriculture makes possible in the lower part of Savrini territory an extremely high agrarian density of population; on the other side it is connected with prevalingly small freehold ownership. Nearly half of the farms have less than two hectares of land. Quite small holdings prevail in the coastal strip, where many peasants have to depend also on income in other economic activities. The colonate, once spread in the coast-belt, has been abolished a few years ago by the Agrarian Reform; it could not change essentially the freehold structure, though. A good organisation of commercial relations and improved transportation links with the hinterland as well as good possibilities for export are today the most urgent basis and need for the thriving of the commercialized Savrini farming.

LITERATURA

1. Norbert Krebs, Die Halbinsel Istrien, Leipzig 1907.
2. Nikola Zic, Istra, dio I i II, Zagreb 1936 in 1937.
3. Anton Melik, Jugoslavija, Ljubljana 1949.
4. Erwin Biel, Klimatographie des ehemaligen österreichischen Küstenlandes, Wien 1927.
5. Podatki meteorološke postaje Koper.
6. Adamovič, Die Pflanzenwelt der Adrialänder, Jena 1929.
7. Eduard Pospichal, Flora des österreichischen Küstenlandes, erster Band, Leipzig und Wien 1897.
8. Simon Rutar, Samosvoje mesto Trst i mejna grofija Istra, Ljubljana 1896.
9. Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije, Ljubljana 1933.
10. Svetozar Ilešič, Kmečka naselja na Slovenskem, Geografski Vestnik, Ljubljana 1948/1949.
11. Svetozar Ilešič, Zemljiška razdelitev na Slovenskem, Ljubljana 1951.

12. Tone Klemenčič, Gospodarska problematika koprškega okraja, Ekonomska revija, Ljubljana 1950.
13. Srečko Vilhar, Družbene korenine italijanskega iredentizma v Istri, Istrski zgodovinski zbornik, Koper 1953.
14. A. Hribar, Kolonat ili težaština (kmetski odnosi u Primorju), Agrarna biblioteka I, Zagreb 1923.
15. Roman Savnik, Solarstvo Slovenskega Primorja, Geografski Vestnik, Ljubljana 1951.
16. Novak in Zwitter, Oko Trsta, Beograd 1945.
17. Podatki komisije za agrarno reformo v Kopru.
18. Podatki statističnega urada Koper (vse številke, ki v tekstu nimajo označenega vira, sem dobil na statističnem uradu v Kopru).

KAZALO

Agrarna geografija Šavrinskega gričevja — Uvod	223
I. Prirodne osnove	224
Geološko-morfološke poteze	224
Pedološke razmere	225
Klima	225
Rastje	230
II. Naseljenost in gospodarstvo	232
Potek naselitve	232
Naselja in njihova zemljišča	233
Kolonat in kolonski odnosi	234
Delež kmečkega prebivalstva	238
Agrarna gostota	240
Posestna struktura	242
Obdelovalne površine	243
III. Spodnji Šavrini	246
Vrtnine	248
Vinogradništvo	251
Sadjarstvo	256
Običajne kmetijske kulture v spodnjih Šavrinih	261
Zivinoreja spodnjih Šavrinov	262
Komerencializacija kmetijstva	263
Manjša področja spodnjih Šavrinov	264
IV. Zgornji Šavrini	266
Poljedelske kulture	268
Zivinoreja	269
Vinogradništvo, sadjarstvo in vrtnarstvo	270
Agricultural Geography of Northwestern Part of Istria	271
V. Literatura	272